

Doelen voor kennistoetsen, praktijktoetsen en voor school- of leerling specifieke bewijzen

Toelichting

In het kader van de ontwikkelingen/ trends in het praktijkonderwijs, in het bijzonder het 'curriculum PrO' en 'diplomering' heeft het IVIO-Examenbureau in 2014 gedacht om toetsen (examens) te maken met betrekking tot de domeinen Wonen, Vrije tijd en Burgerschap.

Als voorbereiding hiertoe is toen een vergelijk gemaakt tussen dit curriculum Praktijkonderwijs met betrekking tot de domeinen Wonen, Vrije tijd en Burgerschap, de kerndoelen van het VSO¹ uitstroomprofiel Arbeidsmarkt, de kerndoelen van het VSO² uitstroomprofiel Dagbesteding en de eindtermen burgerschap KSE 1-en KSE-2 van het IVIO toets materiaal.

Het curriculum PrO heeft hierbij als uitgangspunt gediend.

In alle documenten staan overeenkomstige doelen, weliswaar geformuleerd in de eigen stijl van de diverse documenten.

Op basis van de genoemde kerndoelen, streef- en beheersingdoelen en de eindtermen in een indeling gebaseerd op het landelijk curriculum praktijkonderwijs, namelijk de domeinen Wonen, Vrije tijd en Burgerschap is een lijst opgesteld met te toetsen doelen.

Deze lijst is ingedeeld in 3 categorieën te weten: doelen voor schoolbewijzen, doelen voor praktijktoetsen en doelen voor kennistoetsen.

Zowel de lijst met doelen voor kennistoetsen als de lijst met doelen voor praktijktoetsen zijn ingedeeld op niveau 1: uitstroomperspectief beschermde arbeid, niveau 2: uitstroomperspectief arbeid en op niveau 3: uitstroomperspectief werken en leren, mogelijkheid tot doorstroom naar een vervolgopleiding.

IVIO heeft besloten het onderzoek naar het toetsen van bovenstaande domeinen in het PRO te delen met alle scholen voor praktijkonderwijs.

Mocht u een reactie willen geven op de gemaakte lijst, dan kunt u deze mailen naar marijkebeumer@onderwijsinpraktijk.nl.

¹ Uit: Voorstel Kerndoelen VSO

² Uit: Voorstel Kerndoelen VSO

VERANTWOORDING

IVIO toets materiaal in relatie tot curriculum PrO en kerndoelen VSO arbeidsmarktgericht

Inleiding

Veel scholen voor praktijkonderwijs en VSO laten leerlingen, met succes, opgaan voor diverse IVIO examens, o.a. voor rekenen en Nederlandse taal.

Zowel leerlingen als scholen (directies en leerkrachten) zijn blij met deze mogelijkheid om erkende certificaten te halen.

Scholen voor praktijkonderwijs en VSO arbeidsmarktgericht bereiden hun leerlingen voor op een zo zelfstandig mogelijk bestaan in de maatschappij en vertalen deze taak in de vier domeinen: voorbereiden op werken, wonen, vrije tijd en burgerschap.

Het Platform Praktijkonderwijs heeft een (basis)curriculum opgesteld, waarin de domeinen Wonen, Werken, Vrije tijd en Burgerschap uitgeschreven zijn in streef- en beheersingsdoelen.

De opdracht

1. Een relatie leggen tussen het curriculum Praktijkonderwijs met betrekking tot de domeinen Burgerschap, Wonen en vrije tijd en de te toetsen doelen in het IVIO toets materiaal. Resultaat: lijst met te toetsen doelen.
2. De te toetsen doelen indelen in 3 niveaus, met bijbehorende onderbouwing. Resultaat: doelen ingedeeld in 3 niveaus.
3. Een advies formuleren m.b.t. de vorm van de toets (papier- en of praktijktoets).

Uitvoering

Voor het kunnen leggen van een relatie tussen het curriculum Praktijkonderwijs met betrekking tot de domeinen Wonen, Vrije tijd en Burgerschap en de te toetsen doelen in het IVIO toets materiaal zijn de kerndoelen van het VSO³ uitstroomprofiel Arbeidsmarkt, de kerndoelen van het VSO⁴ uitstroomprofiel Dagbesteding en het curriculum Praktijkonderwijs⁵ naast de eindtermen burgerschap KSE 1-en KSE-2 gelegd.

De gestelde doelen (kerndoelen, streef- en beheersingsdoelen en de eindtermen) in de diverse documenten zijn vergeleken met elkaar. In alle documenten komen overeenkomstige doelen voor, weliswaar geformuleerd in de eigen stijl van de diverse documenten.

Vervolgens is een lijst opgesteld met te toetsen doelen op basis van de genoemde kerndoelen, streef- en beheersingdoelen en de eindtermen in een indeling gebaseerd op het landelijk curriculum praktijkonderwijs, namelijk de domeinen Wonen, Vrije tijd en Burgerschap. Deze lijst hebben wij ingedeeld in 3 categorieën te weten:

- doelen voor schoolbewijzen (dit zijn doelen die naar onze mening alleen op school kunnen worden getoetst, omdat ze individueel gericht zijn, of omdat ze schoolgebonden of regionale aspecten bevatten);
- doelen voor praktijktoetsen (dit zijn doelen die naar ons oordeel alleen door middel van praktisch handelen getoetst kunnen worden, maar wel geschikt zijn voor toetsen met een landelijke dekking);

³ Uit: Voorstel Kerndoelen VSO

⁴ Uit: Voorstel Kerndoelen VSO

⁵ Platform Praktijkonderwijs, het landelijk curriculum praktijkonderwijs

- doelen voor kennistoetsen (dit zijn doelen die naar ons oordeel geschikt zijn voor toetsing 'met pen en papier' of wellicht digitaal).

De overige, niet overeenkomstige doelen in de genoemde documenten, die o.i. relevant zijn om op te nemen in kennistoetsen of/ praktijktoetsen zijn toegevoegd aan de lijst met te toetsen doelen. In de stap daarna is er een splitsing gemaakt tussen doelen voor kennistoetsen en doelen voor praktijktoetsen. Zowel de lijst met doelen voor kennistoetsen als de lijst met doelen voor praktijktoetsen zijn op 3 niveaus ingedeeld.

Vervolgens hebben we doelen, conform de opdracht, ingedeeld in drie niveaus, te weten: niveau 1: uitstroomperspectief beschermde arbeid niveau 2: uitstroomperspectief arbeid niveau 3: uitstroomperspectief werken en leren, mogelijkheid tot doorstroom naar een vervolgopleiding.

Voor de indeling van deze drie niveaus en het opstellen van de daarbij behorende doelen hebben wij gebruik gemaakt van onderstaande toelichting⁶:

Een (te toetsen) doel moet bestaan uit:

- een inhoudscomponent (wat moet de leerling weten of kunnen?);
- een gedragscomponent (hoe moet de leerling het laten zien?)

Voor de gedragscomponent wordt onderscheid gemaakt tussen *cognitieve doelen* en *praktische vaardigheden*.

Cognitieve doelen

Voor de cognitieve doelen worden handelingswerkwoorden gebruikt. Opklimmend in moeilijkheid zijn dat:

<i>handelingswerkwoord</i>	<i>hieronder wordt verstaan:</i>
noemen	- onderdelen (van een onderwerp) opnoemen of opschrijven; - reproduceren van feiten
beschrijven of omschrijven	- in eigen woorden weergeven of schetsen, bijvoorbeeld aan de hand van kernbegrippen; - voorbeelden geven
uitleggen	- nauwkeurig beschrijven in eigen woorden; - verklaren, een logisch verband leggen

Praktische vaardigheden

Het niveau van praktische vaardigheden kan worden bepaald aan de hand van *de mate van complexiteit van een handeling en het bekwaamheidsniveau*.

Een handeling kan enkelvoudig, meervoudig of complex zijn.

De handeling kan op verschillende niveaus worden uitgevoerd, namelijk

- oriënterend handelen (een keertje (na)doen);
- onder begeleiding handelen (de docent stuurt of begeleidt);
- zelfstandig handelen (de docent stuurt niet meer, maar beoordeelt eventueel);

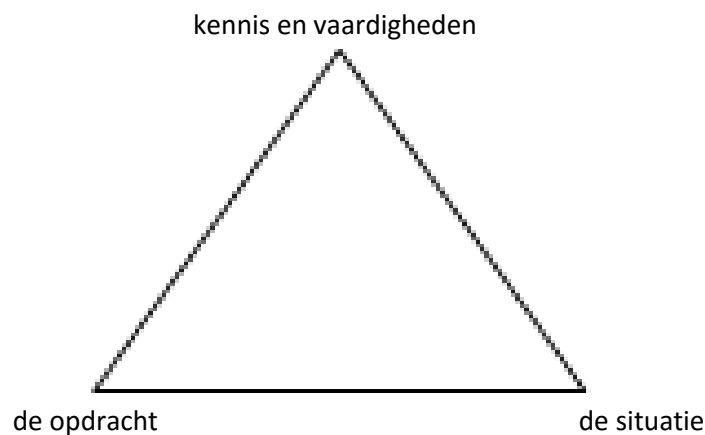
⁶ Bron: SLO, Concept Examenprogramma's VMBO, 1997

- vakbekwaam en/of probleemoplossend handelen (foutloos, geroutineerd, voorkomende problemen zelfstandig oplossen).

Het niveau van zelfstandig handelen is het streefniveau voor leerlingen in PrO en VSO.

De moeilijkheidsgraad van praktijkopdrachten kan op drie manieren worden beïnvloed: de gevraagde (vak-)kennis en (vak-)vaardigheden kunnen eenvoudiger of moeilijker zijn;

- de opdracht zelf kan steeds complexer zijn;
- de situatie waarin de opdracht wordt uitgevoerd, kan steeds complexer worden.⁷

Differentiatie bij praktijktoetsen

Het niveau van praktijktoetsen is te beïnvloeden door vanuit de bovenstaande driehoek te werk te gaan.

Iedere hoek van de driehoek is apart te beïnvloeden, makkelijker of moeilijker te maken.

Op deze manier kunnen opdrachten worden aangepast voor individuele leerlingen of voor groepen leerlingen.

Voorbeeld: koken

Een opdracht kan makkelijker / moeilijker worden vanuit kennis en vaardigheden:

- minder of meer kennis van keukengereedschap, ingrediënten, hygiëne regels, veiligheidsregels etc.
 - minder of meer vaardigheden: verschillende snij- en bereidingstechnieken, hygiënisch en veilig handelen etc...
- eisen aan de gezonde samenstelling van het recept of menu (schijf van 5 hanteren e.d.)
- eisen aan presentatie, compositie en smaak.

Een opdracht kan makkelijker/ moeilijker worden vanuit de opdracht zelf:

- enkelvoudig (soep, eenpansmaaltijd) vs. samengesteld (meerdere gangen, buffet etc.)

Een opdracht kan makkelijker / moeilijker worden vanuit de situatie:

⁷ Bron: SLO (2011) Bouwstenen voor het VSO, Uitstroomprofiel Arbeid

- waar kook je? (gestructureerde en opgeruimde keuken, 'chaotische' keuken, op de camping? in de natuur?)
- voor wie kook je? (voor jezelf, ook voor medeleerlingen, docenten op school, aantal gasten van buiten etc...)

Voorbeeld: presentatie geven

Een spreekbeurt of presentatie kan makkelijker / moeilijker gemaakt worden vanuit kennis en taalvaardigheden:

- eisen aan de opbouw van de spreekbeurt (herkenbare inleiding, kern, afsluiting)
- eisen aan de taalverzorging (in volledige zinnen, verstaanbaar, duidelijk, met intonatie etc.)

Een presentatie kan makkelijker/ moeilijker worden vanuit de opdracht:

- eisen aan het onderwerp (dicht bij de leefwereld van de leerling, veraf van de leefwereld)

Een presentatie kan makkelijker / moeilijker worden vanuit de situatie:

- voor welk publiek? (weinig/veel mensen; bekende/onbekende mensen)

In de door ons voorgestelde niveau indeling van de praktijktoetsen hebben we de bovenstaande zaken toegepast, naar we hopen op een herkenbare manier.

6 februari 2014
Marijke Beumer
Ina Berlet

VERANTWOORDING

IVIO toets materiaal in relatie tot curriculum PrO en kerndoelen VSO arbeidsmarktgericht

Inleiding

Veel scholen voor praktijkonderwijs en VSO laten leerlingen, met succes, opgaan voor diverse IVIO examens, o.a. voor rekenen en Nederlandse taal.

Zowel leerlingen als scholen (directies en leerkrachten) zijn blij met deze mogelijkheid om erkende certificaten te halen.

Scholen voor praktijkonderwijs en VSO arbeidsmarktgericht bereiden hun leerlingen voor op een zo zelfstandig mogelijk bestaan in de maatschappij en vertalen deze taak in de vier domeinen: voorbereiden op werken, wonen, vrije tijd en burgerschap.

Het Platform Praktijkonderwijs heeft een (basis)curriculum opgesteld, waarin de domeinen Wonen, Werken, Vrije tijd en Burgerschap uitgeschreven zijn in streef- en beheersingsdoelen.

De opdracht

1. Een relatie leggen tussen het curriculum Praktijkonderwijs met betrekking tot de domeinen Burgerschap, Wonen en vrije tijd en de te toetsen doelen in het IVIO toets materiaal.
Resultaat: lijst met te toetsen doelen.
2. De te toetsen doelen indelen in 3 niveaus, met bijbehorende onderbouwing.
Resultaat: doelen ingedeeld in 3 niveaus.
3. Een advies formuleren m.b.t. de vorm van de toets (papier- en of praktijktoets).

Uitvoering

Voor het kunnen leggen van een relatie tussen het curriculum Praktijkonderwijs met betrekking tot de domeinen Wonen, Vrije tijd en Burgerschap en de te toetsen doelen in het IVIO toets materiaal zijn de kerndoelen van het VSO¹ uitstroomprofiel Arbeidsmarkt, de kerndoelen van het VSO² uitstroomprofiel Dagbesteding en het curriculum Praktijkonderwijs³ naast de eindtermen burgerschap KSE 1-en KSE-2 gelegd.

De gestelde doelen (kerndoelen, streef- en beheersingsdoelen en de eindtermen) in de diverse documenten zijn vergeleken met elkaar. In alle documenten komen overeenkomstige doelen voor, weliswaar geformuleerd in de eigen stijl van de diverse documenten.

Vervolgens is een lijst opgesteld met te toetsen doelen op basis van de genoemde kerndoelen, streef- en beheersingsdoelen en de eindtermen in een indeling gebaseerd op het landelijk curriculum praktijkonderwijs, namelijk de domeinen Wonen, Vrije tijd en Burgerschap. Deze lijst hebben wij ingedeeld in 3 categorieën te weten:

- doelen voor schoolbewijzen (dit zijn doelen die naar onze mening alleen op school kunnen worden getoetst, omdat ze individueel gericht zijn, of omdat ze schoolgebonden of regionale aspecten bevatten);
- doelen voor praktijktoetsen (dit zijn doelen die naar ons oordeel alleen door middel van praktisch handelen getoetst kunnen worden, maar wel geschikt zijn voor toetsen met een landelijke dekking);

¹ Uit: Voorstel Kerndoelen VSO

² Uit: Voorstel Kerndoelen VSO

³ Platform Praktijkonderwijs, het landelijk curriculum praktijkonderwijs

- doelen voor kennistoetsen (dit zijn doelen die naar ons oordeel geschikt zijn voor toetsing 'met pen en papier' of wellicht digitaal).

De overige, niet overeenkomstige doelen in de genoemde documenten, die o.i. relevant zijn om op te nemen in kennistoetsen of/ praktijktoetsen zijn toegevoegd aan de lijst met te toetsen doelen.

In de stap daarna is er een splitsing gemaakt tussen doelen voor kennistoetsen en doelen voor praktijktoetsen.. Zowel de lijst met doelen voor kennistoetsen als de lijst met doelen voor praktijktoetsen zijn op 3 niveaus ingedeeld.

Vervolgens hebben we doelen, conform de opdracht, ingedeeld in drie niveaus, te weten:

niveau 1: uitstroomperspectief beschermde arbeid

niveau 2: uitstroomperspectief arbeid

niveau 3: uitstroomperspectief werken en leren, mogelijkheid tot doorstroom naar een vervolgopleiding.

Voor de indeling van deze drie niveaus en het opstellen van de daarbij behorende doelen hebben wij gebruik gemaakt van onderstaande toelichting⁴:

Een (te toetsen) doel moet bestaan uit:

- een inhoudscomponent (wat moet de leerling weten of kunnen?);
- een gedragscomponent (hoe moet de leerling het laten zien?)

Voor de gedragscomponent wordt onderscheid gemaakt tussen *cognitieve doelen* en *praktische vaardigheden*.

Cognitieve doelen

Voor de cognitieve doelen worden handelingswerkwoorden gebruikt. Opklimmend in moeilijkheid zijn dat:

<i>handelingswerkwoord</i>	<i>hieronder wordt verstaan:</i>
noemen	- onderdelen (van een onderwerp) opnoemen of opschrijven; - reproduceren van feiten
beschrijven of omschrijven	- in eigen woorden weergeven of schetsen, bijvoorbeeld aan de hand van kernbegrippen; - voorbeelden geven
uitleggen	- nauwkeurig beschrijven in eigen woorden; - verklaren, een logisch verband leggen

Praktische vaardigheden

Het niveau van praktische vaardigheden kan worden bepaald aan de hand van ***de mate van complexiteit van een handeling*** en ***het bekwaamheidsniveau***.

Een handeling kan enkelvoudig, meervoudig of complex zijn.

De handeling kan op verschillende niveaus worden uitgevoerd, namelijk

- oriënterend handelen (een keertje (na)doen);
- onder begeleiding handelen (de docent stuurt of begeleidt);
- zelfstandig handelen (de docent stuurt niet meer, maar beoordeelt eventueel);

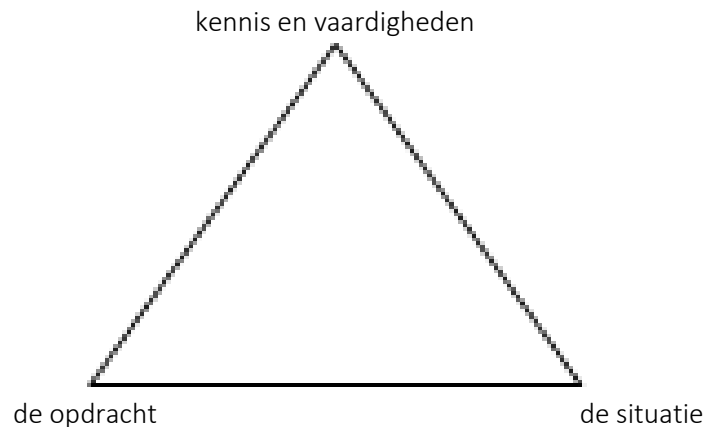
⁴ Bron: SLO, Concept Examenprogramma's VMBO, 1997

- vakbekwaam en/of probleemoplossend handelen (foutloos, geroutineerd, voorkomende problemen zelfstandig oplossen).

Het niveau van zelfstandig handelen is het streefniveau voor leerlingen in PrO en VSO.

De moeilijkheidsgraad van praktijkopdrachten kan op drie manieren worden beïnvloed: de gevraagde (vak-)kennis en (vak-)vaardigheden kunnen eenvoudiger of moeilijker zijn;

- de opdracht zelf kan steeds complexer zijn;
- de situatie waarin de opdracht wordt uitgevoerd, kan steeds complexer worden.⁵

Differentiatie bij praktijktoetsen

Het niveau van praktijktoetsen is te beïnvloeden door vanuit de bovenstaande driehoek te werk te gaan.

Iedere hoek van de driehoek is apart te beïnvloeden, makkelijker of moeilijker te maken.

Op deze manier kunnen opdrachten worden aangepast voor individuele leerlingen of voor groepen leerlingen.

Voorbeeld: koken

Een opdracht kan makkelijker / moeilijker worden vanuit kennis en vaardigheden:

- minder of meer kennis van keukengereedschap, ingrediënten, hygiëne regels, veiligheidsregels etc.
- minder of meer vaardigheden: verschillende snij- en bereidingstechnieken, hygiënisch en veilig handelen etc...
- eisen aan de gezonde samenstelling van het recept of menu (schijf van 5 hanteren e.d.)
- eisen aan presentatie, compositie en smaak.

Een opdracht kan makkelijker/ moeilijker worden vanuit de opdracht zelf:

- enkelvoudig (soep, eenpansmaaltijd) vs. samengesteld (meerdere gangen, buffet etc.)

Een opdracht kan makkelijker / moeilijker worden vanuit de situatie:

- waar kook je? (gestructureerde en opgeruimde keuken, 'chaotische' keuken, op de camping? in de natuur?)

⁵ Bron: SLO (2011) Bouwstenen voor het VSO, Uitstroomprofiel Arbeid

- voor wie kook je? (voor jezelf, ook voor medeleerlingen, docenten op school, aantal gasten van buiten etc...)

Voorbeeld: presentatie geven

Een spreekbeurt of presentatie kan makkelijker / moeilijker gemaakt worden vanuit kennis en taalvaardigheden:

- eisen aan de opbouw van de spreekbeurt (herkenbare inleiding, kern, afsluiting)
- eisen aan de taalverzorging (in volledige zinnen, verstaanbaar, duidelijk, met intonatie etc.)

Een presentatie kan makkelijker/ moeilijker worden vanuit de opdracht:

- eisen aan het onderwerp (dicht bij de leefwereld van de leerling, veraf van de leefwereld)

Een presentatie kan makkelijker / moeilijker worden vanuit de situatie:

- voor welk publiek? (weinig/veel mensen; bekende/onbekende mensen)

In de door ons voorgestelde niveau indeling van de praktijktoetsen hebben we de bovenstaande zaken toegepast, naar we hopen op een herkenbare manier.

6 februari 2014
Marijke Beumer
Ina Berlet

DOMEIN WONEN

Persoonlijke hygiëne en gezondheid

De leerling kan hoofdzaken, -onderdelen en/of -stadia benoemen van de bouw en functie van het menselijk lichaam en van de lichamelijke ontwikkeling, in het bijzonder van:

- het menselijk skelet (bouw van het lichaam);
- de functie van organenstelsels;
- de lichamelijke ontwikkeling naar volwassenheid;
- de geestelijke ontwikkeling naar volwassenheid;
- de seksuele ontwikkeling;
- seksuele veiligheid, het ontwikkelen van een weerbare houding, het stellen van eigen grenzen en deze bewaken;
- het leren respectvol om te gaan met seksuele diversiteit;
- zwangerschap en anticonceptie;
- het ontstaan en voorkomen van geslachtsziekten;
- kennis van EHBO (zie certificaat Jeugd-EHBO);
- een gezonde leefstijl (met betrekking tot voeding, beweging en de balans tussen inspanning, ontspanning en rust);

Niveau 1

De leerling kan hoofdzaken benoemen en op afbeeldingen aanwijzen, van de bouw en functie van het menselijk lichaam en van de lichamelijke ontwikkeling, namelijk:

- het beenderstelsel (skelet: schedel, wervelkolom, ribben, bekken, armen, benen, handen, voeten);
- enkele organenstelsels en hun functies (verteringsstelsel: maag/ darm; ademhaling: hart/longen);
- EHBO-kennis (in ieder geval brandwonden, snijwonden);
- een gezonde leefstijl (met betrekking tot voeding, beweging).

De leerling kan stadia benoemen van de lichamelijke en seksuele ontwikkeling bij de mens, in het bijzonder van:

- de lichamelijke en seksuele ontwikkeling naar volwassenheid;
- het ontstaan van zwangerschap en het toepassen van anticonceptie;
- het ontstaan en voorkomen van geslachtsziekten.

De leerling kan voorbeelden noemen van seksueel veilig gedrag.

De leerling kan enkele algemeen geldende normen op het gebied van seksuele omgang benoemen.

Niveau 2

De leerling kan hoofdzaken benoemen en op afbeeldingen aanwijzen, van de bouw en functie van het menselijk lichaam, namelijk: *(meer details dan in niveau 1)*

- het beenderstelsel (skelet: meer details dan bij niveau 1, te weten: ellepijp en spaakbeen, elleboog, schouderblad, borstbeen, knieschijf, dijbeen, scheenbeen en kuitbeen);
- organenstelsels en hun functies (verteringsstelsel, ademhalingsstelsel, bloedvatenstelsel; voortplantingsstelsel);
- EHBO-kennis (in ieder geval brandwonden, snijwonden, inslikken van giftige stoffen);
- een gezonde leefstijl (met betrekking tot voeding, beweging en de balans tussen inspanning, ontspanning en rust).

De leerling kan stadia benoemen van de lichamelijke en seksuele ontwikkeling bij de mens, in het bijzonder van:

- de lichamelijke en seksuele ontwikkeling naar volwassenheid;
- het ontstaan van zwangerschap en het toepassen van anticonceptie;
- het ontstaan en voorkomen van geslachtsziektes.

De leerling kan uitleggen wat seksuele veiligheid inhoudt.

De leerling de algemeen geldende normen op het gebied van seksuele omgang benoemen.

De leerling kan uitleggen wat het respectvol omgaan met seksuele diversiteit inhoudt.

Niveau 3

De leerling kan hoofdzaken benoemen en op afbeeldingen aanwijzen, van de bouw en functie van het menselijk lichaam, namelijk: (*nog meer details*)

- het beenderstelsel (skelet: meer details dan bij niveau 2, te weten: halswervel, gewrichten: pols, enkel, elleboog, schoudergewricht, heupgewrichten);
- organenstelsels en hun functies (verteringsstelsel, ademhalingsstelsel, bloedvatenstelsel; voortplantingsstelsel, spierstelsel, huid);
- EHBO-kennis (in ieder geval brandwonden, snijwonden, inslikken van giftige stoffen)
- een gezonde leefstijl (met betrekking tot voeding, beweging en de balans tussen inspanning, ontspanning en rust).

De leerling kan stadia benoemen van de lichamelijke en seksuele ontwikkeling bij de mens, in het bijzonder van:

- de lichamelijke en seksuele ontwikkeling naar volwassenheid;
- het ontstaan van zwangerschap en het toepassen van anticonceptie;
- het ontstaan en voorkomen van geslachtsziektes.

De leerling kan uitleggen wat seksuele veiligheid inhoudt.

De leerling de algemeen geldende normen op het gebied van seksuele omgang benoemen.

De leerling kan uitleggen wat het respectvol omgaan met seksuele diversiteit inhoudt.

Zorgen voor kleding en uiterlijke presentatie

De leerling kan

- uitleggen wat de was-symbolen op textiel-etiketten betekenen.

Niveau 1

De leerling kan de meest voorkomende was symbolen op textiellabels benoemen en op afbeeldingen aanwijzen in het bijzonder:

- wassen op 40°
- wassen op 60°
- wassen op 95°
- niet wassen
- niet in de wasdroger
- niet strijken

Niveau 2

De leerling kan de meest voorkomende was symbolen op textiellabels benoemen en op afbeeldingen aanwijzen, in het bijzonder:

- wassen op 30°
- wassen op 40°
- wassen op 60°
- wassen op 95°
- handwas
- wassen op 30° mild wasprogramma
- niet wassen
- strijken op de laagste stand
- strijken op de middelste stand
- strijken op de hoogste stand
- niet strijken
- geschikt voor chemisch reinigen
- niet in de wasdroger
- wasdroger lage stand
- wasdroger hoge stand

De leerling kan uitleggen wat een normaal wasprogramma inhoudt.

De leerling kan uitleggen wat een mild wasprogramma inhoudt

Niveau 3

De leerling kan de meest voorkomende was symbolen op textiellabels benoemen en op afbeeldingen aanwijzen, in het bijzonder:

- wassen op 30°
- wassen op 40°
- wassen op 60°
- wassen op 95°
- handwas
- wassen op 30° mild wasprogramma
- wassen op - Wassen op 40°C
- Fijn wasprogramma

- Wasmachine een derde tot een kwart vullen

- niet wassen
- strijken op de laagste stand
- strijken op de middelste stand
- strijken op de hoogste stand
- niet strijken
- geschikt voor chemisch reinigen
- niet geschikt voor chemisch reinigen
- niet in de wasdroger
- wasdroger lage stand
- wasdroger hoge stand
- alleen liggend drogen
- drogen aan een kledinghanger

De leerling kan uitleggen wat een normaal wasprogramma inhoudt.

De leerling kan uitleggen wat een mild wasprogramma inhoudt.

De leerling kan uitleggen hoe te handelen bij een kledingstuk zonder textiellabel.

Gezonde voeding

Niveau 1

De leerling kan

- de vijf vakken van de Schijf van Vijf noemen;
- aan de hand van een voorbeeld (recept) noemen welke ingrediënten in welk vak horen;
- omschrijven dat je elke dag voedingsmiddelen uit elk vak moet gebruiken;
- aan de hand van een voorbeeld(recept) aangeven of dit wel/niet 'gezond' is volgens de Schijf van Vijf;
- voorbeelden noemen van hygiënisch handelen in de keuken;
- oorzaken van voedselbederf noemen;
- gevolgen van voedselbederf noemen;
- voorbeelden noemen van veilig handelen in de keuken;
- gevolgen noemen van onveilig handelen in de keuken.

Niveau

De leerling kan

- omschrijven hoe men gezonde voeding samen kan stellen met behulp van de Schijf van Vijf;
- omschrijven wat hygiëne in de keuken inhoudt;
- oorzaken en gevolgen van voedselbederf noemen;
- uitleggen wat veiligheid bij het koken inhoudt, en waarom het belangrijk is om veilig te handelen.

Niveau 3

- uitleggen aan welke kenmerken gezonde voeding voldoet (volgens het voedingscentrum);

- uitleggen hoe men gezonde voeding samen kan stellen;
- uitleggen wat hygiëne in de keuken inhoudt, en waarom het belangrijk is om hygiënisch te handelen;
- oorzaken en gevolgen van voedselbederf noemen;
- uitleggen wat veiligheid bij het koken inhoudt, en waarom het belangrijk is om veilig te handelen.

Kleine reparaties in en om het huis

De leerling kan

- persoonlijke beschermingsmiddelen noemen die gedragen moeten worden bij technische klussen;
- uitleggen wat de veiligheidssymbolen op schoonmaak- en oplosmiddelen betekenen;
- beschrijven hoe te handelen bij brand (in huis).

Niveau 1

De leerling kan beschermingsmiddelen benoemen en op afbeeldingen aanwijzen die gedragen worden bij technische klussen in het bijzonder:

- veiligheidsbril (oogbescherming)
- gehoorbeschermer (gehoorbescherming)
- veiligheidsschoenen
- veiligheidskleding
- veiligheidshandschoenen

De leerling kan aan de hand van een voorbeeld opnoemen welk beschermingsmiddel gedragen moet worden.

De leerling kan juiste afbeeldingen aanwijzen bij gegeven omschrijvingen van veiligheidssymbolen in het bijzonder:

- veiligheidssymbool 'schadelijk'
- veiligheidssymbool 'giftig'
- veiligheidssymbool 'ontvlambaar'

De leerling kan het alarmnummer 1-1-2 noemen.

De leerling kan benoemen welke tips je moet opvolgen bij brand in het bijzonder:

- blijf kalm
- alarmeer de medebewoners
- denk aan de huisdieren
- blijf bij rook zo laag mogelijk bij de grond
- verlaat zo snel mogelijk de woning
- gebruik geen lift
- houd deuren en ramen zoveel mogelijk gesloten
- bel direct 1-1-2

De leerling kan beschrijven hoe te handelen bij 'vlam in de pan'.

Niveau 2

De leerling kan beschermingsmiddelen benoemen en op afbeeldingen aanwijzen die gedragen worden bij technische klussen, in het bijzonder

- veiligheidsbril (oogbescherming)
- gehoorbeschermer (gehoorbescherming)
- veiligheidsschoenen
- veiligheidskleding
- veiligheidshandschoenen

De leerling kan voorbeelden geven waarbij beschermingsmiddelen gedragen moeten worden.

De leerling kan uitleggen waarom beschermingsmiddelen gedragen moeten worden.

De leerling kan juiste afbeeldingen aanwijzen bij gegeven omschrijvingen van veiligheidssymbolen, in het bijzonder:

- veiligheidssymbool 'schadelijk'
- veiligheidssymbool 'giftig'
- veiligheidssymbool 'ontvlambaar'
- veiligheidssymbool 'oxiderend'

De leerling kan omschrijven wat de veiligheidssymbolen inhouden.

De leerling kan uitleggen dat bepaalde schoonmaakmiddelen niet gelijktijdig gebruikt mogen worden.

De leerling kan het alarmnummer 1-1-2 noemen.

De leerling kan benoemen welke tips je moet opvolgen bij brand in het bijzonder:

- blijf kalm
- alarmeer de medebewoners
- denk aan de huisdieren
- blijf bij rook zo laag mogelijk bij de grond
- verlaat zo snel mogelijk de woning
- gebruik geen lift
- houd deuren en ramen zoveel mogelijk gesloten
- bel direct 1-1-2

De leerling kan beschrijven hoe te handelen bij 'vlam in de pan'.

Niveau 3

De leerling kan beschermingsmiddelen benoemen en op afbeeldingen aanwijzen die gedragen worden bij technische klussen in het bijzonder

- veiligheidsbril (oogbescherming)
- gehoorbeschermer (gehoorbescherming)
- veiligheidsschoenen
- veiligheidskleding
- veiligheidshandschoenen

De leerling kan uitleggen waarom beschermingsmiddelen gedragen moeten worden en waarom het belangrijk is om beschermingsmiddelen te dragen.

De leerling kan juiste afbeeldingen aanwijzen bij gegeven omschrijvingen van veiligheidssymbolen, in het bijzonder:

- veiligheidssymbool 'schadelijk'
- veiligheidssymbool 'irriterend'
- veiligheidssymbool 'giftig'
- veiligheidssymbool '(licht)ontvlambaar'
- veiligheidssymbool 'corrosief' ('bijtend')
- veiligheidssymbool 'oxiderend'
- veiligheidssymbool 'lange termijn gezondheidsgevaarlijk'

De leerling kan omschrijven wat de veiligheidssymbolen inhouden.

De leerling kan uitleggen dat bepaalde schoonmaakmiddelen niet gelijktijdig gebruikt mogen worden.

De leerling kan het alarmnummer 1-1-2 noemen.

De leerling kan benoemen welke tips je moet opvolgen bij brand, in het bijzonder:

- blijf kalm
- alarmeer de medebewoners
- denk aan de huisdieren
- blijf bij rook zo laag mogelijk bij de grond
- verlaat zo snel mogelijk de woning
- gebruik geen lift
- houd deuren en ramen zoveel mogelijk gesloten
- bel direct 1-1-2

De leerling kan beschrijven hoe te handelen bij 'vlam in de pan' en kan uitleggen waarom er zo gehandeld moet worden.

De leerling kan oorzaken van 'vlam in de pan' noemen.

Geldzaken en administratie beheren

Niveau 1

De leerling kan

- voorbeelden noemen van veilig omgaan met pinpas en ov-chipkaart;
- voorbeelden noemen van onveilig omgaan met pinpas en ov-chipkaart;
- benoemen welke handelingen moeten worden doorlopen bij het overmaken van een bedrag via internet bankieren;
- voorbeelden noemen van inkomsten en uitgaven;
- benoemen wat iemand moet doen om identiteitspapieren te verkrijgen;
- noemen welke verzekeringen hij (straks, als meerderjarige) verplicht moet hebben (zoals zorgverzekering, WA-verzekering);
- voorbeelden noemen van voor- en nadelen van sparen;
- voorbeelden noemen van voor- en nadelen van lenen;

- voorbeelden noemen van de gevolgen van het niet-betalen van rekeningen.

Niveau 2

De leerling kan

- beschrijven hoe veilig kan worden omgegaan met pinpas en ov-chipkaart;
- benoemen welke handelingen moeten worden doorlopen bij het overmaken van een bedrag via internet bankieren;
- met voorbeelden omschrijven wat inkomsten en uitgaven zijn;
- met voorbeeld omschrijven hoe een budget kan worden opgesteld;
- uitleggen hoe identiteitspapieren kunnen worden aangevraagd en beheerd;
- benoemen welke verzekeringen hij (straks) verplicht moet hebben (zoals zorgverzekering, WA-verzekering);
- benoemen welke handelingen moeten worden doorlopen om de verplichte verzekeringen aan te vragen;
- omschrijven hoe belasting moet worden aangegeven;
- enkele voor- en nadelen noemen van sparen en lenen;
- omschrijven wat de gevolgen zijn van het niet-betalen van rekeningen.

Niveau 3

De leerling kan:

- uitleggen hoe veilig kan worden omgegaan met pinpas en ov-chipkaart;
- beschrijven hoe men bedragen kan overmaken via internet bankieren;
- omschrijven wat inkomsten en uitgaven zijn;
- met voorbeeld omschrijven hoe een budget kan worden opgesteld;
- uitleggen hoe identiteitspapieren kunnen worden aangevraagd en beheerd;
- uitleggen welke verzekeringen hij (straks) verplicht moet hebben en hoe die geregeld kunnen worden (zoals zorgverzekering, WA-verzekering);
- uitleggen welke vrijwillige verzekeringen hij straks nodig kan hebben, en hoe die geregeld kunnen worden;
- uitleggen wat een belastingaangifte is en hoe belasting moet worden aangegeven;
- uitleggen wat de voor- en nadelen van sparen en lenen zijn;
- omschrijven wat de gevolgen zijn van het niet-betalen van rekeningen.

Zelfstandig reizen

De leerling kan

- de belangrijkste verkeersregels voor voetgangers, fietsers en brommers/scooters noemen;
- (gedrags)regels in het openbaar vervoer omschrijven;
- verschillende middelen gebruiken om de weg te vinden, zoals plattegrond, (digitale) kaart en navigatiesysteem.

De leerling kan

- de belangrijkste verkeersregels voor voetgangers, fietsers en brommers/scooters noemen;

Niveau 1

De leerling kan

- enkele voorrangsregels (gelijkwaardige kruising, rotonde, d.m.v. verkeersbord) benoemen
- enkele gedragsregels (bijvoorbeeld niet met alcohol op de fiets) benoemen
- enkele belangrijke verkeersregels (bijvoorbeeld niet met 3 fietsers naast elkaar) benoemen
- enkele belangrijke verkeerstekens (algemeen bekende verkeersborden voor voetgangers, fietsers en brommers/scooters, voorrangsborden en verbodsborden) benoemen

Niveau 2

De leerling kan

- enkele belangrijke voorrangsregels (gelijkwaardige kruising, rotonde, d.m.v. verkeersbord) benoemen en uitleggen wat deze regels inhouden
- enkele gedragsregels (bijvoorbeeld niet met alcohol op de fiets) benoemen en uitleggen wat deze regels inhouden
- enkele belangrijke verkeersregels (bijvoorbeeld niet met 3 fietsers naast elkaar) noemen en uitleggen wat deze regels inhouden
- enkele verkeerstekens (algemeen bekende verkeersborden voor voetgangers, fietsers en brommers/scooters, voorrangsborden en verbodsborden) herkennen en de betekenis omschrijven

Niveau 3

De leerling kan

- enkele belangrijke voorrangsregels (gelijkwaardige kruising, rotonde, d.m.v. verkeersbord) benoemen en uitleggen wat deze regels inhouden en hoe deze regels toegepast moeten worden
- enkele gedragsregels (bijvoorbeeld niet met alcohol op de fiets) benoemen en uitleggen wat deze regels inhouden
- enkele belangrijke verkeersregels (bijvoorbeeld niet met 3 fietsers naast elkaar) noemen en uitleggen wat deze regels inhouden
- enkele verkeerstekens (algemeen bekende verkeersborden voor voetgangers, fietsers en brommers/scooters, voorrangsborden en verbodsborden) herkennen en de betekenis omschrijven

De leerling kan

- (gedrags)regels in het openbaar vervoer omschrijven

Niveau 1

De leerling kan

- het moeten hebben van een geldig vervoersbewijs noemen, zoals een OV-kaart
- omschrijven hoe je met de OV-kaart moet inchecken en uitchecken
- benoemen dat je andere passagiers eerst uit moet laten stappen
- benoemen dat je op je beurt moet wachten bij het instappen

- aan de hand van voorbeelden benoemen wat wel / niet correct gedrag is in het openbaar vervoer

Niveau 2

De leerling kan

- (gedrags)regels in het openbaar vervoer omschrijven

De leerling kan

- het moeten hebben van een geldig vervoersbewijs noemen, zoals een OV-kaart
- omschrijven hoe je met de OV-kaart moet inchecken en uitchecken
- benoemen dat je andere passagiers eerst uit moet laten stappen
- benoemen dat je op je beurt moet wachten bij het instappen
- voorbeelden benoemen wat wel/ niet correct gedrag is in het openbaar vervoer
- voorbeelden benoemen van geldende regels in het openbaar vervoer zoals 'het niet nuttigen van meegenomen etens- of drinkwaren' en 'het niet plaatsen van voeten op de stoelen'
- omschrijven hoe je gebruik maakt van iPod, mobiele telefoon e.d. zonder andere passagiers te hinderen

Niveau 3

De leerling kan

- (gedrags)regels in het openbaar vervoer omschrijven

De leerling kan

- het moeten hebben van een geldig vervoersbewijs noemen, zoals een OV-kaart
- omschrijven hoe je met de OV-kaart moet inchecken en uitchecken
- uitleggen wat de consequenties zijn van het niet hebben van een geldig vervoersbewijs
- benoemen dat je andere passagiers eerst uit moet laten stappen
- benoemen dat je op je beurt moet wachten bij het instappen
- voorbeelden beschrijven van correct gedrag in het openbaar vervoer
- uitleggen waarom je correct gedrag moet vertonen in het openbaar vervoer
- voorbeelden benoemen van geldende regels in het openbaar vervoer zoals 'het niet nuttigen van meegenomen etens- of drinkwaren' en 'het niet plaatsen van voeten op de stoelen'
- omschrijven hoe je gebruik maakt van iPod, mobiele telefoon e.d. zonder andere passagiers te hinderen en waarom je daarom er zo gebruik van maakt
- uitleggen waarom je niet aan de noodbediening moet komen

De leerling kan

- verschillende middelen gebruiken om de weg te vinden, zoals plattegrond, (digitale) kaart en navigatiesysteem.

Niveau 1

De leerling kan

- beschrijven dat een plattegrond een bovenaanzicht is van bijvoorbeeld een (deel van) een stad/ een kaart die van bovenaf is getekend

- op een plattegrond aanwijzen waar hoofdwegen aangegeven worden
- op een plattegrond aanwijzen waar water of een park staat aangegeven
- op een plattegrond aanwijzen waar de spoorlijn loopt
- enkele symbolen op een plattegrond benoemen en op de plattegrond aanwijzen, zoals een parkeerplaats en ziekenhuis en rotonde (dit vind ik veel gevraagd in niveau 1)
- op de plattegrond aanwijzen waar zijn/haar standpunt/vertrekpunt is
- op de plattegrond aanwijzen waar zijn/haar eindpunt/bestemmingspunt is
- een plaatsnaam opzoeken in het register van een kaart
- omschrijven wat de letter en het getal betekenen achter de op te zoeken plaats (bij papieren kaart)
- met behulp van een navigatiesysteem een route plannen

Niveau 2

De leerling kan

- beschrijven dat een plattegrond een bovenaanzicht is van bijvoorbeeld een (deel van) een stad/ een kaart die van bovenaf is getekend
- op een plattegrond aanwijzen waar hoofdwegen en zijwegen aangegeven worden
- op een plattegrond aanwijzen waar water of een park staat aangegeven
- op een plattegrond aanwijzen waar de spoorlijn loopt
- omschrijven wat een legenda is
- enkele symbolen op een plattegrond benoemen en op de plattegrond aanwijzen zoals een parkeerplaats, ziekenhuis, rotonde, winkelcentrum en politiebureau
- op de plattegrond aanwijzen waar zijn/haar standpunt/vertrekpunt is
- op de plattegrond aanwijzen waar zijn/haar eindpunt/bestemmingspunt is
- een plaatsnaam opzoeken in het register van een kaart
- omschrijven wat de letter en het getal betekenen achter de op te zoeken plaats en met behulp van de letter en het cijfer de plaats aangeven op de (papieren) kaart
- met behulp van een navigatiesysteem een route plannen

Niveau 3

De leerling kan

- beschrijven dat een plattegrond een bovenaanzicht is van bijvoorbeeld een (deel van) een stad/ een kaart die van bovenaf is getekend
- op een plattegrond aanwijzen waar hoofdwegen en zijwegen aangegeven worden
- op een plattegrond aanwijzen waar water of een park staat aangegeven
- op een plattegrond aanwijzen waar de spoorlijn loopt
- omschrijven wat een legenda is
- enkele symbolen op een plattegrond benoemen en op de plattegrond aanwijzen zoals een parkeerplaats, ziekenhuis, rotonde, winkelcentrum, politiebureau, sportpark en speeltuin
- op de plattegrond aanwijzen waar zijn/haar standpunt/vertrekpunt is
- op de plattegrond aanwijzen waar zijn/haar eindpunt/bestemmingspunt is
- op de plattegrond de route van vertrekpunt naar eindpunt aanwijzen
- een plaatsnaam opzoeken in het register van een (papieren) kaart
- omschrijven wat de letter en het getal betekenen achter de op te zoeken plaats en met behulp van de letter en het cijfer de plaats aangeven op de kaart

- kan omschrijven wat de schaal van een kaart betekent
- met behulp van een navigatiesysteem een route plannen

DOMEIN VRIJE TIJD

Vaardigheden voor vrije tijdsbesteding

De leerling kan voorbeelden opnoemen van (mogelijkheden voor) vrije tijdsbesteding.
(geldt voor alle 3 niveaus)

Veilig omgaan met internet en sociale media

De leerling kan

- risico's bij online spelen noemen;
- voorbeelden noemen van applicaties voor (het delen van) foto's en muziek;
- voorbeelden noemen van sociale media (zoals You Tube, Facebook, Twitter, Skype, en chat programma's zoals WhatsApp en pingen);
- uitleggen hoe sociale media kunnen worden gebruikt;
- uitleggen wat de risico's bij sociale media zijn;
- uitleggen hoe daarmee om te gaan.

Niveau 1

De leerling kan

- voorbeelden noemen van online spelletjes;
- risico's benoemen van het meedoen aan online spelletjes;
- voorbeelden noemen van applicaties of programma's waarmee je foto's of muziek kunt downloaden of delen zoals Bluetooth, Spotify en Facebook;
- risico's benoemen van applicaties of programma's waarmee je foto's of muziek kunt downloaden of delen zoals Bluetooth, Spotify en Facebook;
- voorbeelden noemen van sociale media (zoals You Tube, Facebook, Twitter, Skype, en chat programma's zoals WhatsApp en pingen);
- met voorbeelden omschrijven hoe social media wordt gebruikt;
- met voorbeelden omschrijven hoe social media veilig gebruikt kan worden (geef zo min mogelijke persoonlijke gegevens zoals een (email)adres of telefoonnummer);
- risico's benoemen van social media.

Niveau 2

De leerling kan

- voorbeelden noemen van online spelletjes;
- uitleggen wat risico's zijn van het meedoen aan online spelletjes;
- voorbeelden noemen van applicaties of programma's waarmee je foto's of muziek kunt downloaden of delen zoals Bluetooth, Spotify en Facebook;
- uitleggen wat risico's zijn van het gebruiken van applicaties of programma's waarmee je foto's of muziek kunt downloaden of delen zoals Bluetooth, Spotify en Facebook;
- voorbeelden noemen van sociale media (zoals You Tube, Facebook, Twitter, Skype, en chat programma's zoals WhatsApp en pingen);
- voorbeelden noemen hoe social media wordt gebruikt;

- met voorbeelden omschrijven hoe social media veilig gebruikt kan worden (bijvoorbeeld: geef zo min mogelijk persoonlijke gegevens zoals een (email)adres of telefoonnummer);
- uitleggen wat de risico's kunnen zijn bij het gebruiken van social media.

Niveau 3

De leerling kan

- voorbeelden noemen van online spelletjes;
- uitleggen wat risico's zijn van het meedoen aan online spelletjes en hoe je deze risico's kunt verkleinen;
- voorbeelden noemen van applicaties of programma's waarmee je foto's of muziek kunt downloaden of delen zoals Bluetooth, Spotify en Facebook;
- uitleggen wat risico's zijn van het gebruiken van applicaties of programma's waarmee je foto's of muziek kunt downloaden of delen zoals Bluetooth, Spotify en Facebook en hoe je deze risico's kunt verkleinen;
- voorbeelden noemen van sociale media (zoals You Tube, Facebook, Twitter, Skype, en chat programma's zoals WhatsApp en pingen);
- voorbeelden noemen hoe social media wordt gebruikt;
- met voorbeelden omschrijven hoe social media veilig gebruikt kan worden (bijvoorbeeld: geef zo min mogelijk persoonlijke gegevens zoals een (email)adres of telefoonnummer);
- uitleggen wat de risico's kunnen zijn bij het gebruiken van social media en hoe je deze risico's kunt verkleinen.

DOMEIN BURGERSCHAP

Bij verkiezingen gaan stemmen

Niveau 1

De leerling kan

- voorbeelden noemen van de belangrijkste taken van het parlement;
- voorbeelden noemen van de belangrijkste taken van de regering;
- met voorbeelden omschrijven wat de rol van de koning in Nederland is.
- uitleggen dat er bij verkiezingen in Nederland gestemd wordt op politieke partijen;
- enkele politieke partijen opnoemen.
- beschrijven welke stappen moeten worden doorlopen om zijn stem uit te brengen bij verkiezingen.

Niveau 2

De leerling kan

- uitleggen dat Nederland een parlementaire democratie is;
- met voorbeelden omschrijven wat het parlement doet;
- met voorbeelden omschrijven wat de regering doet;
- met voorbeelden omschrijven wat de rol van de koning in Nederland is;
- uitleggen dat er bij verkiezingen in Nederland gestemd wordt op politieke partijen;
- een aantal partijen politieke opnoemen;
- uitleggen hoe hij zijn stem kan uitbrengen bij verkiezingen.

Niveau 3

De leerling kan

- uitleggen dat Nederland een parlementaire democratie is en kan aangeven wat dat betekent;
- in eigen woorden uitleggen wat de belangrijkste taken van het parlement zijn;
- in eigen woorden uitleggen wat de belangrijkste taken van de regering zijn;
- omschrijven wat de rol van de koning in Nederland is;
- uitleggen dat er bij verkiezingen in Nederland gestemd wordt op politieke partijen;
- de politieke partijen opnoemen die nu in de regering zitten (*steeds actualiseren*);
- enkele politieke partijen opnoemen die nu in de oppositie zitten (*steeds actualiseren*);
- uitleggen hoe hij zijn stem kan uitbrengen bij verkiezingen.

Rechten en plichten van burgers in Nederland

Niveau 1

De leerling kan

- voorbeelden noemen van grondrechten (bijvoorbeeld vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst en levensovertuiging);

- plichten van burgers noemen en met voorbeelden omschrijven waarover die gaan (bijvoorbeeld de leerplicht, belastingplicht, identificatieplicht en de plicht om regels en wetten na te leven);
- voorbeelden noemen van regels en wetten die in Nederland gelden;
- met voorbeelden omschrijven wat 'gelijkheid voor de wet' betekent;
- voorbeelden noemen van de gevolgen van wetsovertreding (zoals winkeldiefstal, door rood rijden etc.);
- voorbeelden noemen van minderheden in Nederland (diversiteit aan etnische groepen, religies, levensbeschouwingen, waarden, normen, mensen met verschillende gewoonten en gebruiken);
- voorbeelden noemen van het omgaan met minderheden in een democratische staat (zoals respect voor minderheidsstandpunten);

Niveau 2

De leerling kan

- belangrijke grondrechten noemen en met voorbeelden omschrijven waarover die gaan (bijvoorbeeld vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst en levensovertuiging);
- plichten van burgers noemen en met voorbeelden omschrijven waarover die gaan (bijvoorbeeld de leerplicht, belastingplicht, identificatieplicht en de plicht om regels en wetten na te leven);
- voorbeelden noemen van regels en wetten die in Nederland gelden;
- aan de hand van voorbeelden omschrijven hoe het recht werkt in Nederland;
- uitleggen dat er in de Nederlandse samenleving een verscheidenheid aan mensen, etnische groepen, religies, levensbeschouwingen, waarden, normen, gewoonten en gebruiken bestaan;
- uitleggen wat een minderheid is;
- uitleggen dat in een democratie minderheidsstandpunten dienen te worden gerespecteerd;
- aan de hand van voorbeelden noemen wie (wanneer iemand) recht heeft op de Nederlandse nationaliteit

Niveau 3

De leerling kan

- belangrijke grondrechten (kinderrechten, mensenrechten) noemen en met voorbeelden omschrijven waarover die gaan;
- plichten van burgers noemen en met voorbeelden omschrijven waarover die gaan (bijvoorbeeld de leerplicht, belastingplicht, identificatieplicht en de plicht om regels en wetten na te leven);
- voorbeelden noemen van regels en wetten die in Nederland gelden;
- globaal / met voorbeelden omschrijven hoe het recht werkt in Nederland;
- uitleggen wat 'gelijkheid voor de wet' inhoudt;

- uitleggen dat er in de Nederlandse samenleving een verscheidenheid aan mensen, etnische groepen, religies, levensbeschouwingen, waarden, normen, gewoonten en gebruiken bestaan;
- uitleggen wat een minderheid is;
- uitleggen dat in een democratie minderheidsstandpunten dienen te worden gerespecteerd;
- uitleggen dat iemand de Nederlandse nationaliteit kan aanvragen wanneer voldaan wordt aan bepaalde, te noemen voorwaarden
- uitleggen dat niet alle inwoners van Nederland de Nederlandse nationaliteit hebben, en dus ook niet dezelfde status hebben als burger (bijv. asielzoekers, illegalen)

Rechten en plichten van een werknemer

De leerling kan

- uitleggen wat een cao is en wat dat (later) betekent voor de arbeidsvoorwaarden;
- uitleggen wat vakbonden zijn en wat ze doen voor werknemers;
- met voorbeelden uitleggen wat de rechten en plichten van een werknemer zijn;
- voorbeelden noemen van regelingen voor arbeidsomstandigheden (ARBO-regels) en wat het nut ervan is op de werkplek;
- noemen bij welke instantie men zich moet melden bij werkloosheid;
- het verschil tussen betaalde en onbetaalde arbeid omschrijven;
- het verschil tussen 'zwart' en 'wit' werken omschrijven.

Niveau 1

De leerling kan

- omschrijven dat er in een bedrijf afspraken zijn gemaakt bijvoorbeeld over hoeveel iemand verdient, welke werktijden, proeftijd en opzegtermijn;
- omschrijven wat een vakbond kan doen voor een werknemer;
- voorbeelden noemen van rechten van een werknemer;
- voorbeelden noemen van plichten van een werknemer;
- benoemen bij welke instantie je moet melden wanneer je geen werk meer hebt
- omschrijven wat betaalde arbeid is;
- omschrijven wat 'zwart' en 'wit' werken betekent.

Niveau 2

De leerling kan

- beschrijven wat een CAO is en wat dit betekent voor de arbeidsvoorwaarden;
- omschrijven wat vakbonden zijn;
- omschrijven wat vakbonden kunnen doen voor werknemers;
- uitleggen met voorbeelden wat rechten van een werknemer zijn;
- uitleggen met voorbeelden wat plichten van een werknemer zijn;
- benoemen bij welke instantie je moet melden bij werkloosheid;
- omschrijven wat betaalde arbeid is;
- omschrijven wat onbetaalde arbeid is;
- omschrijven wat 'zwart' en 'wit' werken betekent;

- het verschil uitleggen tussen 'zwart' en 'wit' werken.

Niveau 3

De leerling kan

- beschrijven wat een CAO is en wat dit betekent voor de arbeidsvoorwaarden;
- omschrijven wat vakbonden zijn;
- omschrijven wat vakbonden kunnen doen voor werknemers;
- uitleggen met voorbeelden wat rechten van een werknemer zijn;
- uitleggen met voorbeelden wat plichten van een werknemer zijn;
- benoemen bij welke instantie je moet melden bij werkloosheid;
- omschrijven wat betaalde arbeid is;
- omschrijven wat onbetaalde arbeid is;
- kan het verschil uitleggen tussen betaalde en onbetaalde arbeid;
- omschrijven wat 'zwart' en 'wit' werken betekent;
- het verschil uitleggen tussen 'zwart' en 'wit' werken.

Keuzes als consument / koper

Niveau 1

De leerling kan

- aan de hand van een voorbeeld beschrijven hoe en waar men informatie over een product kan vinden;
- een voorbeeld noemen van 'duurzaamheid' in relatie tot consumptie van goederen;
- een voorbeeld noemen van 'duurzaamheid' in relatie tot productie van goederen;
- met voorbeelden omschrijven wat reclame is;
- aan de hand van voorbeelden beslissen of een bepaalde aankoop past binnen een gegeven budget.

Niveau 2

De leerling kan

- aan de hand van voorbeelden beschrijven hoe en waar men informatie over producten kan vinden;
- voorbeelden benoemen van 'duurzaamheid' in relatie tot consumptie van goederen;
- voorbeelden beschrijven van duurzaamheid in relatie tot en productie van goederen;
- met voorbeelden omschrijven wat reclame is;
- aan de hand van een voorbeeld beschrijven hoe reclame werkt;
- aan de hand van voorbeelden beslissen of een bepaalde aankoop past binnen een gegeven budget.

Niveau 3

De leerling kan

- aan de hand van voorbeelden beschrijven hoe en waar men informatie over producten kan vinden;
- voorbeelden benoemen van 'duurzaamheid' in relatie tot consumptie en productie van goederen;
- voorbeeld(en) noemen van consumentenorganisatie(s) en hoe men er gebruik van kan maken;
- met voorbeelden omschrijven wat reclame is;
- aan de hand van voorbeelden uitleggen hoe reclame werkt;
- uitleggen / beslissen of een bepaalde aankoop past binnen een gegeven budget en waarom (niet).

DOMEIN WONEN

Persoonlijke verzorging, hygiëne en gezondheid

- certificaat (Jeugd-) EHBO A en B

(geldt voor alle 3 niveaus)

Gezonde voeding

Niveau 1

De leerling bereidt een gezonde maaltijd, bestaande uit een eenpansgerecht of maaltijdsoep voor 1 persoon.

- samenstellen van een gezond gerecht met behulp van de Schijf van Vijf.
- recept selecteren uit meerdere gegeven opties (deze recepten zijn met boodschappenlijst)
- boodschappen doen
- afrekenen met contant geld
- voorbereiden van de maaltijd (o.a. wassen, snijden, ingrediënten klaarzetten etc.)
- bereiden van de maaltijd
- tafel dekken voor 1 persoon, en afruimen
- afwassen en keuken opruimen
- keuken en apparatuur schoonmaken
- voedselresten opbergen, bewaren of afvoeren

competenties:

- instructies en procedures opvolgen
- materialen en middelen op de juiste manier inzetten
- kwaliteit leveren

De leerling handelt onder begeleiding en onder toezicht. Indien nodig kan de leerling begeleiding vragen, zonder puntenaftrek.

Niveau 2

De leerling bereidt een gezonde maaltijd, bestaande uit een hoofdgerecht voor 2 personen.

Een hoofdgerecht bestaat uit vlees/ vis/ gevogelte/ vleesvanger + groente(n) + aardappelen/ rijst/ pasta

- samenstellen van een gezond hoofdgerecht met behulp van de schijf van vijf.
- recept zoeken via zoektermen op internet
- boodschappenlijst maken
- boodschappen doen
- afrekenen met contant geld, wisselgeld controleren
- voorbereiden van de maaltijd (o.a. wassen, snijden, ingrediënten klaarzetten etc.)
- bereiden van de maaltijd
- tafel dekken en afruimen
- afwassen en keuken opruimen
- keuken en apparatuur schoonmaken
- voedselresten opbergen, bewaren of afvoeren

competenties:

- instructies en procedures opvolgen
- materialen en middelen op de juiste manier inzetten
- plannen en organiseren
- kwaliteit leveren

De leerling handelt zelfstandig. Indien nodig kan de leerling om hulp of begeleiding vragen, maar dit geeft wel (enig) puntenaftrek.

Niveau 3

De leerling bereidt een gezonde 2-gangen maaltijd, bestaande uit een hoofdgerecht en naar keuze een voor- of nagerecht voor 2 personen.

- samenstellen van een gezond hoofdgerecht en naar keuze een voor- of nagerecht met behulp van de schijf van vijf.
- recepten zoeken via zoektermen op internet
- ingrediënten in de recepten omrekenen naar 2 personen
- boodschappenlijst maken, binnen een gegeven budget
- boodschappen doen
- afrekenen met contant geld, wisselgeld controleren
- voorbereiden van de maaltijd (o.a. wassen, snijden, ingrediënten klaarzetten etc.)
- bereiden van de maaltijd
- feestelijke of versierde tafel dekken voor 3 personen, en afruimen
- afwassen en keuken opruimen
- keuken en apparatuur schoonmaken
- voedselresten opbergen, bewaren of afvoeren

competenties:

- samenwerken en overleggen
- instructies en procedures opvolgen
- materialen en middelen op de juiste manier inzetten
- plannen en organiseren
- kwaliteit leveren

De leerling handelt zelfstandig en probleemoplossend.

Indien begeleiding nodig blijkt te zijn, kan de score onvoldoende gegeven worden.

Woon- en leefruimte verzorgen

De leerling ruimt woonruimte op en maakt woonruimte en sanitair schoon.

De leerling wast (werk)kleding en/ of huishoudtextiel

Niveau 1

Praktijkopdracht Schoonmaken: opruimen en schoonmaken van woonruimte en sanitair.

De praktijkopdracht vindt plaats in een ingericht praktijklokaal zoals in een 'woonhuis'

De tijd voor de opdracht is ruim bemeten, waardoor de leerling geen stress ervaart door gebrek aan tijd. De leerling voert de volgende werkzaamheden uit:

- het opruimen van afval
- het weggooien van afval
- het terugleggen op de juiste plek van diverse spullen zoals de afstandsbediening van de t.v., dvd's, kranten en tijdschriften, boeken enz.
- het afstoffen van de meubels en snuisterijen
- het stofzuigen van de kamer
- het afnemen van vensterbank en deurkrukken
- op de juiste manier de toiletruimte schoonmaken (van buiten naar binnen, etc.)

competenties:

- instructies en procedures opvolgen
- materialen en middelen op de juiste manier inzetten
- kwaliteit leveren

De leerling handelt onder begeleiding en onder toezicht. Indien nodig kan de leerling begeleiding vragen, zonder puntenaftrek.

Niveau 2

De praktijkopdracht vindt plaats in een ingericht praktijklokaal zoals in een 'woonhuis'

De tijd voor de opdracht is strakker bemeten, waardoor de leerling enige stress kan ervaren om op tijd klaar te zijn.

Praktijkopdracht Schoonmaken: opruimen en schoonmaken van woonruimte en sanitair.

De leerling voert de volgende werkzaamheden uit:

- het opruimen van afval
- het weggooien van afval
- het terugleggen op de juiste plek van diverse spullen zoals de afstandsbediening van de t.v., dvd's, kranten en tijdschriften, boeken enz.
- het afstoffen van de meubels en snuisterijen
- het stofzuigen van de kamer
- het afnemen van vensterbank en deurkrukken
- op de juiste manier de toiletruimte schoonmaken (van buiten naar binnen, etc.)

competenties:

- instructies en procedures opvolgen
- materialen en middelen op de juiste manier inzetten
- kwaliteit leveren
- plannen en organiseren

De leerling handelt zelfstandig. Indien nodig kan de leerling om hulp of begeleiding vragen, maar dit geeft wel (enig) puntenaftrek.

Niveau 3

De praktijkopdracht vindt plaats in een ingericht praktijklokaal zoals in een 'woonhuis'

De tijd voor de opdracht is krap bemeten, waardoor de leerling enige stress ervaart.

Praktijkopdracht Schoonmaken: opruimen en schoonmaken van woonruimte en sanitair.

De leerling voert de volgende werkzaamheden uit:

- het opruimen van afval
- het weggooien van afval
- het terugleggen op de juiste plek van diverse spullen zoals de afstandsbediening van de t.v., dvd's, kranten en tijdschriften, boeken enz.
- het afstoffen van de meubels en snuisterijen
- het stofzuigen van de kamer
- het afnemen van vensterbank en deurkrukken
- op de juiste manier de toiletruimte schoonmaken (van buiten naar binnen, etc.)

competenties:

- instructies en procedures opvolgen
- materialen en middelen op de juiste manier inzetten
- kwaliteit leveren
- plannen en organiseren
- met druk en tegenslag omgaan.

De leerling handelt zelfstandig en probleemoplossend. Indien de leerling hulp of begeleiding nodig heeft, kan de score onvoldoende gegeven worden.

Niveau 1

Praktijkopdracht Wassen: (werk)kleding en/of huishoudtextiel wassen, incl. textiellabels lezen en was sorteren.

- De leerling kan (werk)kleding en/ of huishoudtextiel sorteren op kleur
- De leerling kan (werk)kleding en/ of huishoudtextiel sorteren op textiellabels
- De leerling kan het geschikte wasmiddel kiezen (kleur/ zwart/ wit)
- De leerling kan de juiste hoeveelheid wasmiddel afmeten
- De leerling kan het wasmiddel in het juiste vakje (compartiment) doen
- De leerling kan de wasmachine op het juiste aangegeven programma zetten

competenties:

- instructies en procedures opvolgen
- materialen en middelen op de juiste manier inzetten
- kwaliteit leveren

De leerling handelt onder begeleiding en onder toezicht. Indien nodig kan de leerling begeleiding vragen, zonder puntenaftrek.

Niveau 2

Praktijkopdracht Wassen: (werk)kleding en/of huishoudtextiel wassen, incl. textiellabels lezen en was sorteren.

- De leerling kan (werk)kleding en/ of huishoudtextiel sorteren op kleur
- De leerling kan (werk)kleding en/ of huishoudtextiel sorteren op textiellabels
- De leerling kan het geschikte wasmiddel kiezen (kleur/ zwart/ wit)
- De leerling kan de juiste hoeveelheid wasmiddel afmeten

- De leerling kan het wasmiddel in het juiste vakje (compartiment) doen
- De leerling kan de wasmachine op het juiste programma zetten

competenties:

- instructies en procedures opvolgen
- materialen en middelen op de juiste manier inzetten
- kwaliteit leveren
- plannen en organiseren

De leerling handelt zelfstandig. Indien nodig kan de leerling om hulp of begeleiding vragen, maar dit geeft wel (enig) puntenaftrek.

Niveau 3

Praktijkopdracht Wassen: werk)kleding en/of huishoudtextiel wassen, incl. textiellabels lezen en was sorteren.

- De leerling kan (werk)kleding en/ of huishoudtextiel sorteren op kleur
- De leerling kan (werk)kleding en/ of huishoudtextiel sorteren op textiellabels
- De leerling kan het geschikte wasmiddel kiezen (kleur/ zwart/ wit)
- De leerling kan de juiste hoeveelheid wasmiddel afmeten
- De leerling kan het wasmiddel in het juiste vakje (compartiment) doen
- De leerling kan de wasmachine op het juiste programma zetten

competenties:

- instructies en procedures opvolgen
- materialen en middelen op de juiste manier inzetten
- kwaliteit leveren
- plannen en organiseren.

De leerling handelt zelfstandig en probleemoplossend. Indien de leerling hulp of begeleiding nodig heeft, kan dit tot de score onvoldoende leiden.

Kleine reparaties in en om het huis

De leerling voert 3 kleine 'reparaties' uit.

Toelichting: Iedere leerling maakt 3 toetsen, waarvan één verplicht (fiets) en twee naar keuze.

Verplicht:

- (brom-)fietsonderhoud

Twee items naar keuze uit het volgende rijtje:

- schilderwerk
- lamp vervangen
- batterij vervangen
- stekkers en fittingen monteren
- afvoer ontstoppen
- radiatoren ontluchten
- montage (bouwpakket)

Niveau 1

De leerling handelt onder begeleiding en onder toezicht. Indien nodig kan de leerling begeleiding vragen, zonder puntenaftrek.

De werkzaamheden worden uitgevoerd in een praktijklokaal of werkplaats waar alle benodigde gereedschappen en materialen voorhanden zijn.

De tijd voor de opdracht is ruim bemeten, waardoor de leerling geen stress ervaart door gebrek aan tijd.

De leerling voert de volgende werkzaamheden uit:

- fietsonderhoud: bijvoorbeeld zadel verstellen en band plakken

en 2 items naar keuze uit het volgende rijtje:

- schilderwerk: een (stuk van een) muur verven of een deur verven
- lamp vervangen: een gloeilamp vervangen in een lamp waar je gemakkelijk bij kunt
- batterij vervangen: bijvoorbeeld in een zaklamp
- stekkers en fittingen monteren: een stekker of een fitting aan een snoer monteren
- afvoer ontstoppen: bijvoorbeeld keukenafvoer
- radiator ontluchten
- montage (bouwpakket): bijvoorbeeld een staand (keuken)rekje met enkele planken

competenties:

- instructies en procedures opvolgen
- materialen en middelen op de juiste manier inzetten
- kwaliteit leveren

Niveau 2

De leerling handelt zelfstandig maar onder toezicht. Indien begeleiding nodig blijkt te zijn, kan dat tot puntenaftrek leiden.

De werkzaamheden worden uitgevoerd in een praktijklokaal of werkplaats waar alle benodigde gereedschappen en materialen voorhanden zijn. De tijd voor de opdracht is strakker bemeten, waardoor de leerling enige stress kan ervaren om op tijd klaar te zijn.

De leerling voert de volgende werkzaamheden uit:

- fietsonderhoud: bijvoorbeeld zadel verstellen, stuur verstellen en band plakken

en 2 items uit het volgende rijtje naar keuze

- schilderwerk: een muur verven én een deur of (tafel)blad verven.
- lamp vervangen: een gloeilamp vervangen in een lamp waar je niet gemakkelijk bij kunt.
- batterij vervangen: bijvoorbeeld in een elektrische klok.
- stekkers en fittingen monteren: een stekker én een fitting aan een snoer monteren.
- afvoer ontstoppen: bijvoorbeeld keukenafvoer.
- radiator ontluchten;
- montage (bouwpakket): een plank aan een muur ophangen (met pluggen en schroeven)

competenties:

- instructies en procedures opvolgen
- materialen en middelen op de juiste manier inzetten
- kwaliteit leveren
- plannen en organiseren

Niveau 3

De leerling handelt zelfstandig en probleemoplossend.

Indien begeleiding nodig blijkt te zijn, kan de score onvoldoende gegeven worden.

De werkzaamheden worden uitgevoerd in een zo levensecht mogelijke situatie; liever niet in het vertrouwde praktijklokaal. De school bepaalt zelf wat er op dit gebied haalbaar en organiseerbaar is.

Indien hulp nodig is van anderen (leerlingen), dient de leerling die zelf in te schakelen.

De benodigde gereedschappen en materialen liggen niet voor het grijpen.

De tijd voor de opdracht is krap bemeten, waardoor de leerling enige stress ervaart.

De leerling voert de volgende werkzaamheden uit:

- fietsonderhoud: band plakken, afgelopen ketting monteren (niet in de werkplaats, maar op straat of op het schoolplein -simulatie 'pech onderweg'-)

en 2 items uit het volgende rijtje naar keuze

- schilderwerk: een (stuk van een) muur verven én een deur verven
- lamp vervangen: een gloeilamp vervangen in een lamp waar je gemakkelijk bij kunt (bijvoorbeeld een trap of ladder moeten gebruiken)
- batterij vervangen: bijvoorbeeld in een rookmelder
- stekkers en fittingen monteren: stekkers en fittingen aan snoeren monteren
- afvoer ontstoppen: bijvoorbeeld keukenafvoer
- radiator ontluchten
- montage (bouwpakket): bijvoorbeeld een kastje in elkaar zetten en aan de muur bevestigen

competenties:

- instructies en procedures opvolgen
- samenwerken en overleggen (tijdig hulp vragen...)
- materialen en middelen op de juiste manier inzetten
- kwaliteit leveren (systematisch en planmatig handelen)
- plannen en organiseren
- met druk en tegenslag omgaan

Zelfstandig reizen

Opricht:

De leerling plant een reis met een routeplanner (vervoermiddel naar keuze: lopen, fiets, brommer, auto)

Niveau 1

De leerling plant een reis met een routeplanner (vervoermiddel naar keuze: lopen, fiets, brommer, auto)

De leerling maakt een keuze voor een routeplanner (op de computer, mobiel of navigatiesysteem)

De leerling plant een reis met behulp van een routeplanner. De leerling

- kan het vertrekpunt invoeren (adres, huisnummer, woonplaats)
- kan de eindbestemming invoeren (adres, huisnummer, woonplaats)
- kan aangeven hoe hij/ zij reist (te voet, met de fiets enz.)
- kan aangeven hoe laat hij/ zij wil vertrekken of aankomen
- kan een gewenste reisdatum invullen
- toont de geplande reis op zijn/haar mobiel of navigatiesysteem of print deze vanaf de computer

De leerling handelt onder begeleiding en onder toezicht. Indien nodig kan de leerling begeleiding vragen, zonder puntenaftrek.

Niveau 2

De leerling maakt een keuze voor een routeplanner (op de computer, mobiel of navigatiesysteem)

De leerling plant een reis met behulp van een routeplanner. De leerling

- kan het vertrekpunt invoeren (adres, huisnummer, woonplaats)
- kan de eindbestemming invoeren (adres, huisnummer, woonplaats)
- kan aangeven hoe hij/ zij reist (te voet, met de fiets enz.)
- kan aangeven hoe laat hij/ zij wil vertrekken of aankomen
- kan een gewenste reisdatum invullen
- toont de geplande reis op zijn/haar mobiel of navigatiesysteem of print deze vanaf de computer.

Daarbij handelt de leerling zelfstandig. Indien begeleiding nodig blijkt te zijn, kan dat tot puntenaftrek leiden.

Niveau 3

De leerling maakt een keuze voor een routeplanner (op de computer, mobiel of navigatiesysteem)

De leerling plant een reis met behulp van een routeplanner. De leerling

- kan het vertrekpunt invoeren (adres, huisnummer, woonplaats)
- kan de eindbestemming invoeren (adres, huisnummer, woonplaats)
- kan aangeven hoe hij/ zij reist (te voet, met de fiets enz.)
- kan aangeven hoe laat hij/ zij wil vertrekken of aankomen
- kan een gewenste reisdatum invullen
- kan een tussenstation invoeren
- toont de geplande reis op zijn/haar mobiel of navigatiesysteem of print deze vanaf de computer.

De leerling handelt zelfstandig en probleemoplossend. Indien hulp of begeleiding nodig blijkt te zijn, kan de score onvoldoende gegeven worden.

Opdracht:

De leerling plant een reis met het openbaar vervoer.

Niveau 1

De leerling maakt een keuze voor een reisplanner

De leerling plant de reis met de reisplanner

De leerling

- kan het vertrekpunt invoeren (adres, huisnummer, woonplaats)
- kan de eindbestemming invoeren (adres, huisnummer, woonplaats)
- kan aangeven hoe laat hij/ zij wil vertrekken of aankomen
- kan een gewenste reisdatum invullen
- kan invoeren met welke vervoersmiddelen hij/ zij wil reizen (meerdere reisopties)
- kan invoeren of hij/ zij meer overstaptijd nodig heeft
- toont de geplande reis op zijn/haar mobiel of print deze vanaf de computer

De leerling handelt onder begeleiding en onder toezicht. Indien nodig kan de leerling begeleiding vragen, zonder puntenaftrek.

Niveau 2

De leerling maakt een keuze voor een reisplanner

De leerling plant de reis met de reisplanner

De leerling

- kan het vertrekpunt invoeren (adres, huisnummer, woonplaats)
- kan de eindbestemming invoeren (adres, huisnummer, woonplaats)
- kan aangeven hoe laat hij/ zij wil vertrekken of aankomen
- kan een gewenste reisdatum invullen
- kan invoeren met welke vervoersmiddelen hij/ zij wil reizen (meerdere reisopties)
- toont de geplande reis op zijn/haar mobiel of print deze vanaf de computer
- Daarbij handelt de leerling zelfstandig. Indien begeleiding nodig blijkt te zijn, kan dat tot puntenaftrek leiden

De leerling handelt zelfstandig.

Niveau 3

De leerling maakt een keuze voor een reisplanner

De leerling plant de reis met de reisplanner

De leerling

- kan het vertrekpunt invoeren (adres, huisnummer, woonplaats)
- kan de eindbestemming invoeren (adres, huisnummer, woonplaats)
- kan aangeven hoe laat hij/ zij wil vertrekken of aankomen
- kan een gewenste reisdatum invullen
- kan invoeren met welke vervoersmiddelen hij/ zij wil reizen (meerdere reisopties)
- kan invoeren of hij/ zij meer overstaptijd nodig heeft
- toont de geplande reis op zijn/haar mobiel of print deze vanaf de computer

De leerling handelt zelfstandig en probleemoplossend. Indien hulp of begeleiding nodig blijkt te zijn, kan de score onvoldoende gegeven worden.

DOMEIN VRIJE TIJD

Keuzes voor passende vrijetijdsbesteding

Niveau 1

De leerling houdt een PowerPoint presentatie van enkele minuten over (eigen) vrijetijdsbesteding voor een klein publiek, bestaande uit bekenden (medeleerlingen, docent).

In de presentatie geeft de leerling antwoord op de volgende vragen:

- Hoe heb ik informatie gezocht over mogelijkheden voor vrije tijdsbesteding buitenshuis? (clubs, lessen,)
- Welke informatie heb ik gevonden?
- Welke keuze(s) heb ik gemaakt?

De taakuitvoering (van de presentatie) is op het niveau 'op weg naar 1F' en heeft de volgende kenmerken:

- *samenhang* (maakt informatie duidelijk, hoewel de structuur van de tekst nog lang niet altijd klopt);
- *verstaanbaarheid* (de uitspraak is duidelijk genoeg om de spreker te kunnen volgen);
- *woordgebruik en woordenschat* (beschikt over voldoende woorden om de inhoud over te brengen, maar zoekt nog vaak naar woorden).

Niveau 2

De leerling houdt een PowerPoint presentatie van minimaal 5 minuten over (eigen) vrijetijdsbesteding voor een publiek, bestaande uit bekenden.

In de presentatie geeft de leerling antwoord op de volgende vragen:

- Hoe heb ik informatie gezocht over mogelijkheden voor vrije tijdsbesteding buitenshuis? (clubs, lessen, ...)
- Welke informatie heb ik gevonden?
- Wat zou het gaan kosten?
- Welke keuze(s) heb ik gemaakt?

De taakuitvoering (van de presentatie) is op **niveau 1F** en heeft de volgende kenmerken:

- *samenhang* (maakt informatie voor de luisteraars duidelijk, hoewel de structuur van de tekst nog niet altijd klopt);
- *afstemming op doel* (blijft trouw aan het spreekdoel, soms met hulp van een ander);
- *afstemming op publiek* (past het taalgebruik aan de luisteraars aan, maakt gebruik van ondersteunende materialen om de presentatie beter over te brengen);
- *verstaanbaarheid* (de uitspraak is duidelijk en verstaanbaar; houding, intonatie en mimiek ondersteunen het gesprokene);
- *woordgebruik en woordenschat* (beschikt over voldoende woorden om de inhoud over te brengen);
- *grammaticale correctheid* (gebruikt eenvoudige maar redelijk correcte zinnen).

Niveau 3

De leerling houdt een PowerPoint presentatie van ongeveer 10 minuten over (eigen) vrijetijdsbesteding voor een groter publiek van bekenden (en zo mogelijk onbekenden).

In de presentatie geeft de leerling antwoord op de volgende vragen:

- Hoe heb ik informatie gezocht over mogelijkheden voor vrije tijdsbesteding buitenshuis? (clubs, lessen,)
- Welke informatie heb ik gevonden?
- Wat zou het gaan kosten?
- Welke keuze(s) heb ik gemaakt en waarom?

De taakuitvoering (van de presentatie) is op het **niveau 'op weg naar 2F'** en heeft de volgende kenmerken:

- *samenhang* (kan een duidelijk verhaal houden, met een samenhangende opsomming van punten; kan de belangrijkste punten duidelijk maken; gebruikt eenvoudige zinnen en verbindt deze door de juiste, eenvoudige voegwoorden en verbindingswoorden);
- *afstemming op doel* (geeft spreekdoel duidelijk vorm (informatief), zodat het voor de luisteraar herkenbaar is;
- *afstemming op publiek* (kan de luisteraars boeien door middel van concrete voorbeelden en ervaringen; gebruikt een power point presentatie om de aandacht vast te houden);
- *verstaanbaarheid* (de uitspraak is duidelijk en verstaanbaar; houding, intonatie en mimiek ondersteunen het gesprokene);
- *woordgebruik en woordenschat* (beschikt over voldoende woorden om zich te uiten).

Veilig omgaan met internet en sociale media

Opdracht:

De leerling maakt een persoonlijk account aan en beveiligt deze

Niveau 1

De leerling kan een account aanmaken op een social mediasite naar keuze (Facebook, LinkedIn enz.)

- De leerling kan een keuze maken voor een social mediasite
- De leerling kan via de computer de gewenste site intoetsen in de browser
- De leerling kan het registratieformulier aanklikken
- De leerling kan zich registreren door zijn/haar naam, geboortedatum, geslacht en e- mailadres op te geven
- De leerling kan een veilig wachtwoord kiezen
- De leerling kan vertellen dat de registratie voltooid is wanneer hij/ zij op de link in de bevestigingsmail klikt.

De leerling handelt onder begeleiding en onder toezicht. Indien nodig kan de leerling begeleiding vragen, zonder puntenaftrek.

Niveau 2

De leerling kan een account aanmaken op een social mediasite naar keuze (Facebook, LinkedIn enz.)

- De leerling kan een keuze maken voor een social mediasite
- De leerling kan via de computer de gewenste site intoetsen in de browser
- De leerling kan het registratieformulier aanklikken
- De leerling kan zich registreren door zijn/haar naam, geboortedatum, geslacht en e- mailadres op te geven

- De leerling kan een veilig wachtwoord kiezen
- De leerling kan vertellen dat de registratie voltooid is wanneer hij/ zij op de link in de bevestigingsmail klikt

Daarbij handelt de leerling zelfstandig. Indien begeleiding nodig blijkt te zijn, kan dat tot puntenaftrek leiden

Niveau 3

De leerling kan een **account aanmaken** op een social mediasite naar keuze (Facebook, LinkedIn enz.)

- De leerling kan een keuze maken voor een social mediasite
- De leerling kan via de computer de gewenste site intoetsen in de browser
- De leerling kan het registratieformulier aanklikken
- De leerling kan zich registreren door zijn/haar naam, geboortedatum, geslacht en e-mailadres op te geven
- De leerling kan een veilig wachtwoord kiezen
- De leerling kan vertellen dat de registratie voltooid is wanneer hij/ zij op de link in de bevestigingsmail klikt

Niveau 1

Opricht:

De leerling zoekt op een veilige manier informatie met een zoekmachine

- De leerling kan de zoekmachine Google intoetsen in de browser
- De leerling kan de bij de zoekopdracht opgegeven zoekwoorden intoetsen in de browser van Google
- De leerling kan een veilige site met de gevraagde informatie kiezen
- De leerling kan de zoekopdracht op het web en bij afbeeldingen zoeken.

Daarbij handelt de leerling onder begeleiding en onder toezicht. Indien nodig kan de leerling begeleiding vragen, zonder puntenaftrek.

Niveau 2

De leerling kan op een veilige manier informatie zoeken op een zoekmachine

- De leerling kan de zoekmachine Google intoetsen in de browser
- De leerling kan zoekwoorden selecteren uit een (gegeven) reeks en gebruiken die passen bij de zoekopdracht
- De leerling kan de zoekwoorden intoetsen in de browser van de zoekmachine
- De leerling kan een veilige site met de gevraagde informatie kiezen
- De leerling kan de zoekopdracht op het web en bij afbeeldingen zoeken

Daarbij handelt de leerling zelfstandig. Indien begeleiding nodig blijkt te zijn, kan dat tot puntenaftrek leiden.

Niveau 3

De leerling kan op een veilige manier **informatie zoeken met een zoekmachine.**

- De leerling kan een keuze maken voor een zoekmachine
- De leerling kan zoekwoorden zelf bedenken en gebruiken die passen bij de zoekopdracht
- De leerling kan de zoekwoorden intoetsen in de browser van de zoekmachine

- De leerling kan een veilige site met de gevraagde informatie kiezen
- De leerling kan de zoekopdracht op het web en bij afbeeldingen zoeken

De leerling handelt zelfstandig en probleemoplossend. Als hulp nodig blijkt te zijn, kan de score onvoldoende gegeven worden.

DOMEIN BURGERSCHAP

Stage en werk

Niveau 1

De leerling houdt een presentatie van enkele minuten over zijn ervaringen met stage en werk en zijn reflecties daarop. De leerling neemt de volgende punten op in de presentatie:

- wat kan ik goed, wat vind ik leuk om te doen?
- waar liggen mijn interesses voor werken als ik van school af ben?
- hoe heb ik informatie over stage en werk gezocht?
- welke informatie ik heb gevonden?
- welk soort werk past bij mijn talenten en interesses?
- bij wie kan ik na schoolverlaten hulp vragen bij het krijgen en behouden van werk?

De taakuitvoering (van de presentatie) is op het niveau 'op weg naar 1F' en heeft de volgende kenmerken:

- *samenhang* (maakt informatie duidelijk, hoewel de structuur van de tekst nog lang niet altijd klopt);
- *afstemming op doel* (volgt het spreekdoel, met hulp);
- *verstaanbaarheid* (de uitspraak is duidelijk genoeg om de spreker te kunnen volgen);
- *woordgebruik en woordenschat* (beschikt over voldoende woorden om de inhoud over te brengen, maar zoekt nog vaak naar woorden);

Niveau 2

De leerling houdt een presentatie van minimaal 5 minuten over zijn ervaringen met stage en werk en zijn reflecties daarop.

De leerling neemt de volgende punten op in de presentatie:

- benoemen van de eigen talenten, interesses en mogelijkheden voor werk en/of opleiding;
- beschrijven hoe ik informatie over stage, werk en/of opleidingsmogelijkheden heb gezocht en wat ik heb gevonden;
- benoemen van soort(en) werk en/of opleiding dat past bij mijn talenten en interesses;
- benoemen bij wie ik na schoolverlaten hulp kan vragen bij het krijgen en behouden van werk;
- uitleggen op welke uitkering(en) ik eventueel recht heb en wanneer.

De taakuitvoering (van de presentatie) heeft de volgende kenmerken (**niveau 1F**):

- *samenhang* (maakt informatie voor de luisteraars duidelijk, hoewel de structuur van de tekst nog niet altijd klopt);
- *afstemming op doel* (blijft trouw aan het spreekdoel, soms met hulp van een ander);
- *afstemming op publiek* (past het taalgebruik aan de luisteraars aan, maakt gebruik van ondersteunende materialen om de presentatie beter over te brengen);
- *verstaanbaarheid* (de uitspraak is duidelijk en verstaanbaar; houding, intonatie en mimiek ondersteunen het gesprokene);
- *woordgebruik en woordenschat* (beschikt over voldoende woorden om de inhoud over te brengen);
- *grammaticale correctheid* (gebruikt eenvoudige maar redelijk correcte zinnen).

Niveau 3

De leerling houdt een presentatie van ongeveer 10 minuten over zijn ervaringen met stage en werk en zijn reflecties daarop. De leerling neemt de volgende punten op in de presentatie:

- benoemen van de eigen talenten, interesses en mogelijkheden voor werk en/of opleiding;
- beschrijven hoe ik informatie over stage, werk en/of opleidingsmogelijkheden heb gezocht en wat ik heb gevonden;
- benoemen van soort(en) werk en/of opleiding dat past bij mijn talenten en interesses;
- benoemen bij wie ik na schoolverlaten hulp kan vragen bij het krijgen en behouden van werk;
- uitleggen op welke uitkering(en) ik eventueel recht heb en wanneer;
- omschrijven waar ik terecht kan als er een conflict ontstaat met de (toekomstige) baas/werkgever.

De taakuitvoering (van de presentatie) heeft de volgende kenmerken (niveau 'op weg naar 2F'):

- *samenhang* (kan een duidelijk verhaal houden, met een samenhangende opsomming van punten; kan de belangrijkste punten duidelijk maken; gebruikt eenvoudige zinnen en verbindt deze door de juiste, eenvoudige voegwoorden en verbindingswoorden);
- *afstemming op doel* (geeft spreekdoel duidelijk vorm (informatief), zodat het voor de luisteraar herkenbaar is);
- *afstemming op publiek* (kan de luisteraars boeien door middel van concrete voorbeelden en ervaringen; gebruikt een power point presentatie om de aandacht vast te houden);
- *verstaanbaarheid* (de uitspraak is duidelijk en verstaanbaar; houding, intonatie en mimiek ondersteunen het gesprokene);
- *woordgebruik en woordenschat* (beschikt over voldoende woorden om zich te uiten);

Gezonde leefstijl

Niveau 1

De leerling houdt een presentatie van enkele minuten over factoren die een rol spelen bij een gezonde leefstijl. De leerling neemt de volgende punten op in de presentatie:

- De leerling geeft voorbeelden van gezonde voeding
- De leerling noemt de risico's van roken, alcohol- en drugsgebruik
- De leerling noemt voorbeelden van ontspanning
- De leerling noemt voorbeelden van 'gezond bewegen'
- De leerling laat voorbeelden zien van een juiste ergonomische lichaamshouding bij huishoudelijke taken
- De leerling laat voorbeelden zien van een juiste ergonomische lichaamshouding bij verschillende soorten activiteiten/ werk
- De leerling noemt voorbeelden van de juiste (beschermende) kleding in de verschillende seizoenen
- De leerling noemt voorbeelden van de juiste beschermende kleding en middelen bij bepaald soort (huishoudelijk) werk

De taakuitvoering (van de presentatie) heeft de volgende kenmerken (niveau 'op weg naar 1F'):

- *samenhang* (maakt informatie duidelijk, hoewel de structuur van de tekst nog lang niet altijd klopt);
- *afstemming op doel* (volgt het spreekdoel, - met hulp-);

- *verstaanbaarheid* (de uitspraak is duidelijk genoeg om de spreker te kunnen volgen);
- *woordgebruik en woordenschat* (beschikt over voldoende woorden om de inhoud over te brengen, maar zoekt nog vaak naar woorden).

Niveau 2

De leerling houdt een presentatie van minimaal 5 minuten over factoren die een rol spelen bij een gezonde leefstijl.

De leerling neemt de volgende punten op in de presentatie:

- De leerling omschrijft het begrip gezonde voeding en geeft voorbeelden
- De leerling noemt de risico's van roken, alcohol- en drugsgebruik
- De leerling noemt vormen van ontspanning
- De leerling noemt voorbeelden van 'gezond bewegen' (of verantwoord bewegen)
- De leerling omschrijft het belang van een juiste ergonomische lichaamshouding bij huishoudelijke taken
- De leerling laat voorbeelden zien van een juiste ergonomische lichaamshouding bij huishoudelijke taken
- De leerling laat voorbeelden zien van een juiste ergonomische lichaamshouding bij verschillende soorten activiteiten/ werk
- De leerling geeft in eigen woorden voorbeelden van de juiste (beschermende) kleding in de verschillende seizoenen en noemt het belang van deze juiste (beschermende) kleding
- De leerling noemt voorbeelden van de juiste beschermende kleding en middelen bij bepaald soort (huishoudelijk) werk

De taakuitvoering (van de presentatie) heeft de volgende kenmerken (**niveau 1F**):

- *samenhang* (maakt informatie voor de luisteraars duidelijk, hoewel de structuur van de tekst nog niet altijd klopt);
- *afstemming op doel* (blijft trouw aan het spreekdoel, soms met hulp van een ander);
- *afstemming op publiek* (past het taalgebruik aan de luisteraars aan, maakt gebruik van ondersteunende materialen om de presentatie beter over te brengen);
- *verstaanbaarheid* (de uitspraak is duidelijk en verstaanbaar; houding, intonatie en mimiek ondersteunen het gesprokene);
- *woordgebruik en woordenschat* (beschikt over voldoende woorden om de inhoud over te brengen);
- *grammaticale correctheid* (gebruikt eenvoudige maar redelijk correcte zinnen).

Niveau 3

De leerling houdt een presentatie van ongeveer 10 minuten over factoren die een rol spelen bij een gezonde leefstijl. De leerling neemt de volgende punten op in de presentatie:

- De leerling omschrijft het begrip gezonde voeding en geeft voorbeelden
- De leerling noemt de risico's van roken, alcohol- en drugsgebruik
- De leerling noemt vormen van ontspanning
- De leerling omschrijft het belang van 'gezond bewegen' en geeft er voorbeelden van;
- De leerling omschrijft het belang van een juiste ergonomische lichaamshouding bij huishoudelijke taken

- De leerling noemt of laat voorbeelden zien van een juiste ergonomische lichaamshouding bij huishoudelijke taken
- De leerling laat voorbeelden zien van een juiste ergonomische lichaamshouding bij verschillende soorten activiteiten/ werk
- De leerling geeft in eigen woorden voorbeelden van de juiste (beschermende) kleding in de verschillende seizoenen en noemt het belang van deze juiste (beschermende) kleding
- De leerling noemt voorbeelden van de juiste beschermende kleding en middelen bij bepaald soort (huishoudelijk) werk en noemt het belang van deze juiste (beschermende) kleding en middelen bij bepaald soort (huishoudelijk) werk

De taakuitvoering (van de presentatie) heeft de volgende kenmerken (niveau: **op weg naar 2F**)

- *samenhang* (kan een duidelijk verhaal houden, met een samenhangende opsomming van punten; kan de belangrijkste punten duidelijk maken; gebruikt eenvoudige zinnen en verbindt deze door de juiste, eenvoudige voegwoorden en verbindingswoorden);
- *afstemming op doel* (geeft spreekdoel duidelijk vorm (informatief), zodat het voor de luisteraar herkenbaar is);
- *afstemming op publiek* (kan de luisteraars boeien door middel van concrete voorbeelden en ervaringen; gebruikt een power point presentatie om de aandacht vast te houden);
- *verstaanbaarheid* (de uitspraak is duidelijk en verstaanbaar; houding, intonatie en mimiek ondersteunen het gesprokene);
- *woordgebruik en woordenschat* (beschikt over voldoende woorden om zich te uiten).

DOMEIN WONEN

Ik kan, samen met mijn coach, bij mij passende doelen in mijn IOP opnemen en daarnaartoe werken.

- Ik kan vertellen aan welke doelen voor 'zelfstandig leren wonen' ik wil werken.
- Ik kan – samen met mijn coach – een plan maken hoe ik aan de doelen ga werken.
- Ik kan het plan uitvoeren.
- Ik reflecteer op wat ik doe, kan en wil.
- Ik kan evalueren en mijn plan bijstellen.

Ik kan zorgen voor mijn persoonlijke hygiëne en gezondheid.

- Ik kan op passende wijze mijn uiterlijk verzorgen: dus lichaam, gezicht, gebit, haren, handen en voeten.
- Ik kan verstandig en respectvol omgaan met seksuele relaties en met verschillende opvattingen over seksualiteit en seksuele geaardheid.
- Ik kan uitleggen hoe ik gebruik kan maken van gezondheidszorg, zoals huisarts, tandarts, apotheek, eerste hulp (plaats- / regio-gebonden)

Ik kan zorgen voor mijn kleding en uiterlijke presentatie.

- Ik kan kleding en uiterlijke presentatie kiezen die passen bij de gelegenheid en het werk dat ik doe.
- Ik kan kleding en schoenen reinigen, verzorgen en zo nodig (laten) repareren.

Ik ben in staat om mijn woon- en leefruimte te verzorgen.

Ik kan een plan maken voor stoffering, versiering of inrichting van een kamer.

Ik kan huisdieren en planten te verzorgen.

- Ik kan bloemen en planten in huis, op het balkon of in de tuin verzorgen.
- Ik weet hoe ik een / mijn huisdier moet voeden en verzorgen.
- Ik kan de kosten voor verzorging en voeding van een huisdier berekenen.
- Ik herken en benoem planten en dieren die in mijn omgeving voorkomen.
- Ik kan iets vertellen over de leefgewoonten en levensbehoeften van dieren in mijn omgeving.

Ik kan mijn eigen geldzaken en administratie beheren.

- Ik kan afrekenen met verschillende betaalmiddelen, zoals contant geld, pinpas en ov-chipkaart.
- Ik kan een overzicht maken van mijn inkomsten en uitgaven, bijvoorbeeld met een kasboekje.
- Ik kan budgetteren.
- Ik kan uitleggen hoe ik een passende keuze kan maken voor de aanschaf en de gebruikskosten van een mobiel.
- Ik weet hoe en bij wie ik ondersteuning kan vragen voor het beheren van mijn geldzaken en administratie.

Zelfstandig reizen

- Ik kan een reis met openbaar vervoer (in de eigen regio) plannen en uitvoeren.
- Ik kan een uitstapje of vakantiereis (buiten de eigen regio) plannen en voorbereiden.

DOMEIN VRIJE TIJD

Ik kan, samen met mijn coach, bij mij passende doelen in mijn IOP opnemen en er naartoe werken.

- Ik kan vertellen welke doelen voor vrije tijd ik in mijn IOP op wil nemen.
- Ik kan – samen met mijn coach – een plan maken hoe ik aan de doelen ga werken.
- Ik kan het plan uitvoeren.
- Ik reflecteer op wat ik doe, kan en wil.
- Ik kan evalueren en mijn plan bijstellen.

Ik kan activiteiten (helpen) organiseren voor vrijetijdsbesteding met anderen.

- Ik kan een feestje (helpen) organiseren en voorbereiden.
- Ik kan activiteiten bedenken en (helpen) organiseren, zoals bioscoop bezoek, evenement, uitstapje.
- Ik ben in staat om mee te doen aan acties, zoals bijvoorbeeld vrijwilligerswerk, goede doelen acties, buurtacties.

Ik ontwikkel vaardigheden voor vrijetijdsbesteding.

- Ik ontwikkel op school vaardigheden op het gebied van sport, mede gericht op vrijetijdsbesteding.
- Ik ontwikkel op school vaardigheden op het gebied van creatieve expressie (beeldend, audiovisueel, muziek, dans en/of drama), mede gericht op vrijetijdsbesteding.
- Ik weet hoe ik gebruik kan maken van een (openbare) bibliotheek, om boeken, dvd's of spelletjes te lenen.

Ik kan keuzes maken voor vrije tijdsbesteding die bij mij past en kan praktische zaken daarvoor regelen.

- Ik ken en benoem mijn eigen talenten, interesses en mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding.
- Ik kan informatie zoeken over mogelijkheden voor vrije tijdsbesteding bij mij in de buurt, zoals bijvoorbeeld sport- en hobbyclubs, muziek- of dansles.
- Ik maak kennis met clubs of instellingen voor vrijetijdsbesteding.
- Ik kan een passende keuze maken voor een club of vereniging en kan het lidmaatschap en andere praktische zaken regelen.
- Ik weet hoe en bij wie ik hulp kan vragen voor het regelen van deze zaken.

Ik kan veilig omgaan met internet en sociale media.

- Ik weet hoe ik in mijn vrije tijd gebruik kan maken van ICT, zoals bijvoorbeeld muziek luisteren, filmpje downloaden of e-mailen.
- Ik kan een persoonlijk account aanmaken, deze goed beveiligen en veilig beheren
- Ik kan op een veilige manier muziek, filmpjes e.d. downloaden.

DOMEIN BURGERSCHAP

Ik kan, samen met mijn coach, bij mij passende doelen in mijn IOP opnemen en er naartoe werken.

- Ik kan vertellen welke doelen voor burgerschap ik in mijn IOP op wil nemen.
- Ik kan – samen met mijn coach – een plan maken hoe ik aan de doelen ga werken.
- Ik kan het plan uitvoeren.
- Ik reflecteer op wat ik doe, kan en wil.
- Ik kan evalueren en mijn plan bijstellen.

Ik kan bijdragen aan discussies, overleg en inspraak.

- Ik kan bijdragen aan discussies in de klas over actuele onderwerpen.
- Ik kan bijdragen aan werkoverleg, bijvoorbeeld op interne of externe stage.
- Ik kan bijdragen aan beslissingen die in de leerlingenraad worden genomen.
- Ik kan een stukje of verslag schrijven over zaken die op school of op stage spelen.

Stemmen bij verkiezingen

- Ik kan uitleggen op welke partij ik zou willen stemmen en waarom.

schoolbewijs praktijk: verkiezingen leerlingenraad.

schoolbewijs praktijk: simulatie verkiezingen op school (bijv. voor gemeenteraad of Tweede Kamer)

Rechten en Plichten van werknemers

- Ik kan belangrijke documenten rondom werk en inkomen (stage -/ arbeidsovereenkomst, salarisspecificatie, uitkeringsbericht) lezen en begrijpen.
- Ik kan verschillende rollen, taken en verantwoordelijkheden in een bedrijf benoemen en ik ken mijn eigen plaats daarbinnen.
- Ik kan samenwerken en omgaan met collega's en chefs, ongeacht hun culturele achtergronden.
- Ik kan in stage-/werksituaties afspraken maken en nakomen.
- Ik kan meedoen en bijdragen aan stage-/werkoverleg op de 'werkvloer'.

Ik ben in staat om passende keuzes te maken voor werk en/of opleiding

schoolbewijs:

- kennismaking met bedrijven (snuffelstage, flitsstage)
- passende vacatures zoeken
- solliciteren

Ik ben in staat om als consument / koper keuzes te maken.

- Ik kan producten vergelijken op prijs, kwaliteit en duurzaamheid voordat ik iets koop.
- Ik weet wat reclame is en hoe reclame werkt.
- Ik kan berekenen of ik een bepaalde aankoop kan betalen, binnen mijn budget.

Ik kan contact met andere mensen maken en onderhouden.

- Ik kan respectvol en verantwoordelijk omgaan met andere mensen.
- Ik kan conflicten en ruzie (helpen) oplossen.
- Ik kan opkomen voor mijn mening, en ik kan andere meningen respecteren.
- Ik kan verantwoordelijkheid nemen voor mijn eigen gedrag.
- Ik kan verschillen in normen en waarden tussen mensen herkennen en kan er respectvol mee omgaan.
- Ik kan mij weren bij discriminatie.

schoolbewijs: omgaan met afspraken en regels; omgaan met ruzie (conflictbeheersing).

Ik kan goed omgaan met mijn eigen gevoelens en wensen.

- Ik kan gevoelens en wensen bij mezelf herkennen en benoemen.
- Ik kan mijn gevoelens op een goede manier uiten.
- Ik kan voor mezelf opkomen.
- Ik kan met kritiek omgaan.
- Ik kan initiatief nemen.
- Ik weet wanneer ik hulp nodig heb en hoe ik hulp kan vragen.

Ik weet wat een gezonde leefstijl is en wat ik moet doen om gezond te leven.

- Ik kan vertellen wat een gezonde leefstijl inhoudt.
- Ik kan kennis en vaardigheden toepassen om gezond te leven.
- Ik herken en benoem de risico's van roken, alcohol- en drugsgebruik.
- Ik let op de juiste ergonomische lichaamshouding bij wat ik doe.
- Ik gebruik zo nodig de juiste beschermende kleding en middelen.